

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 21 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2021

Modern Arap Edebiyatında Tenâs: Mahmûd Sâmi el-Bârûdî Örneği

Intertextuality in the Arap Literature: Example of Maĥmûd Sâmi al-Bârûdî

Ahmet Yıldız

Dr. Öğr. Üyesi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı

Assist. Prof., Necmettin Erbakan University, Ahmet Kelesoglu Faculty of Education, Department of Arabic Language Education

Konya / Turkey

ayildiztr@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-7074-0405>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.800556

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 10.04.2021

Accepted / Kabul Tarihi: 13.06.2021

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2021

Cite as / Atıf: Yıldız, Ahmet. "Modern Arap Edebiyatında Tenâs: Mahmûd Sâmi el-Bârûdî Örneği". *Marife* 21/1 (2021), 459-487. <https://doi.org/10.33420/marife.913030>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

www.marife.org

Modern Arap Edebiyatında Tenâs: Mahmûd Sâmî el-Bârûdî Örneği

Özet

Metin, tıpkı savaşlar gibi belirli zaman ve mekânda meydana gelmiş ve tekrarı olmayan bir olaydır. Metin, bir bilgiyi başkalarına ulaştırmayı amaçladığı için uzamsal, toplumlar ve bireyler arasında ilişkiler kurduğu için etkileşimli, yazıya aktarılmış olduğu için kapalıdır. İnsanoğlunun ilmî ve edebî alanda ulaştığı seviye, geçmişte yapılan çalışmalardan bağımsız bir şekilde bir anda ortaya çıkmadığı gibi hiçbir metin de önceki metinlerden bağımsız olarak ortaya çıkmamıştır. Metin, geçmişte var olan benzerlerinin yazar tarafından özümsemesi, harmanlanması, bilgi ve tecrübelerle yeniden yorumlanmasından ibarettir.

Metinler arası etkileşim konusu, ilk olarak Batı'da, 1966 yılında Julia Kristeva tarafından Fransızca intertextualité kelimesiyle ortaya konmuş ve İngilizcede intertextuality olarak ifade edilmiştir. Bu terim Arap diline tenâs, Türk diline ise metinlerarasılık şeklinde tercüme edilmiştir. Terim olarak tenâs; bir edebî metnin yeni müstakil bir metin olacak şekilde alıntı, telmih, işaret gibi yöntemlerle bir fikir, bilgi veya duygu taşıyan diğer edebî metinlerden ifadeler ve fikirler taşınmasıdır. Yeni ortaya çıkan metin, öncekilerden beslenmesine rağmen onlardan ne kadar uzaklaşırsa, o kadar özgün bir vasıf kazanmaktadır.

Tenâs kelimesi, Arap edebiyatının modern döneminde kullanılmaya başlandığı için Arap edebiyatına Batı'dan geçmiş yeni bir kavram olduğu düşünülebilir. Ancak araştırmalarımıza göre, kökleri ilk dönemlerden itibaren var olan ve birkaç terimi kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tenâs kelimesinin serika, iktibas, tazmîn, muâraza, nakîza, istiâne ve tevlîd gibi bilinçli yapılan alıntılarının yanında bilinçsiz alıntıları ve benzerlikleri de kapsamı sebebiyle tüm bu sanatların toplamından daha geniş bir kavram olduğu görülmektedir.

Bir nesrin ya da nazmın, kendisinden önceki benzerlerinden etkilenmiş olması doğal bir durumdur. Bu nedenle olumsuz bir anlam yüklemek yerine tenâs sanatını; yazarın geliştirmekle birlikte dilini ve kültürünü korumasının bir yolu olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ayrıca tenâs sanatı bir edibin veya bir edebî hareketin beslediği kaynakların tespitinde de önemli rol oynamaktadır.

Önceki dönem Arap edebiyatı üslubunun modern döneme taşınmasında Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin (öl. 1904) önemli rolü vardır. 1839 yılında Kahire'de dünyaya gelen, Said Paşa'nın (öl. 1914) orduyu feshetmesi üzerine İstanbul'a gidip çeşitli resmî görevler alan Bârûdî, burada geçirdiği yaklaşık yedi yılda Türkçe ve Farsçasını ilerletmiş, ayrıca bu dillerde yazılan şiirleri ezberleme imkânı bulmuştur. Mısır'a döndükten sonra devletin yönetim kademelerinde önemli görevler üstlenmiş, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşlarda yer aldığı için kendisine çeşitli ödülleri verilmiştir. İngiliz işgaline karşı Urâbî (öl. 1911) ayaklanmasının yanında yer alması nedeniyle tutuklanan Bârûdî, 28 Aralık 1882'de Seylan Adası'na sürgüne gönderilmiş, burada edebî hayatının en verimli yıllarını geçirmiştir.

Bu çalışmada modern dönemde kullanılmaya başlayan, belâgat ilmi terimlerinden biri olan tenâs konusu ele alınmış ve Bârûdî'nin şiirlerindeki tenâs sanatına ait örnekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bârûdî'nin Divan'ında yer alan şiirler incelenerek tenâs sanatının bulunduğu diğer şiirler tespit edilmiş ve bu şiirlerin ait olduğu şairler belirlenip yaşadıkları dönemlere göre sınıflandırılmıştır. Böylece tenâs sanatını incelemenin yanında, Modern Arap edebiyatının ortaya çıktığı Nahda hareketinin temel kaynaklarının ve bu kaynakların ait oldukları dönemlerin tespit edilmesi de amaçlanmıştır. Bârûdî'nin önceki dönem Arap şairlerinden İmruülkays (öl. 25/645), Zuheyr b. Ebî Sulmâ (öl. 609), Antera (öl. 608) ve Lebîd b. Rebîa (öl. 41/661) gibi Câhiliye Dönemi; Hz. Ali (ö. 40/661) ve Nâbîga el-Ca'dî (öl. 65/685) gibi İslâm'ın İlk Dönemi; Ebu'l Atâhiye (öl. 210/825), Mutenebbî (öl. 354/965), Ebû Fîrâs el-Hamdânî (öl. 357/968), Ebu'l-Alâ el-Maarrî (öl. 449/1057), Salih b. Abdulkuddus (öl. 167/783), Ebû Nuvâs (öl. 198/813), Beşşâr b. Burd (öl. 167/783-84), Ebû Temmâm (öl. 231/846) gibi Abbâsîler Dönemi, İbnu'l-Fârîz (öl. 632/1235) ve İbn Senâilmülk (öl. 608/1212) gibi Eyyûbüler Dönemi, Tuğrâî (öl. 515/1121) ve Bûsîrî (öl. 695/1296) gibi Memlükler Dönemi şairlerinden etkilendiği görülmektedir. Bârûdî'nin şiirleri ile farklı dönemlerdeki şairlerin şiirleri arasında tenâs sanatının varlığı, kültürün devamlılığının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tenâs sanatı üzerinde yapılan bu çalışma, benzeri olan diğer çalışmalardan farklı olarak, Arap edebiyatı dönemleri arasındaki bağı tespit etmeyi ve Arap edebiyatının gelişim serüvenini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Nahda hareketinin öncüsü olarak kabul edilen Bârûdî'nin, Abbâsî döneminin yanı sıra, Arap edebiyatının farklı dönemlerinden de etkilendiği görülmektedir. Bu nedenle

Arap edebiyatının Abbâsiler döneminin yüceltilip diğer dönemlerin bir çöküş dönemi olarak adlandırılmasının yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Edebî gelişmenin Abbâsilerden sonra yok olup Bârûdî ile birlikte birdenbire ortaya çıktığı iddiasının tarihi, edebî ve bilimsel gerçeklere uymadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Şiir, Metinlerarasılık, Tenâs, Mahmûd Sâmî el-Bârûdî.

Intertextuality in the Arap Literature: Example of Maḥmūd Sāmī al-Bārūdī

Summary

The text is an event that occurred in a certain time and space, just like battles, and does not repeat itself. The text is spatial because it aims to convey information to others, interactive because it establishes relationships between societies and individuals and closed because it is transmitted to writing. The level reached by human beings in the scientific and literary field did not appear in an instant and independently of past studies, nor did any text appear independently of previous texts. The text consists of the assimilation, blending, reinterpretation of the analogues that existed in the past by the author with knowledge and experience.

The issue of intertextuality was first put forward in the West by Julia Kristeva in 1966 with the French word *intertextualité*, and expressed in English as *intertextuality*. This term has been translated into Arabic as *tenâs* and into Turkish as *metinlerarasılık*. *Tenâs* as a term is meant to describe literary text that carries expressions and ideas from other literary texts, which carry an idea, knowledge or emotion through methods. These methods contain of quotations, suggestions, signs, so that it is a new detached text. Although the newly emerging text is nourished from the previous ones, the further it moves away from them, the more it gains an originality.

Since the word *Tenâs* has began to be used in the modern period of Arabic literature, it can be considered as a new concept that has passed into Arabic literature from the West. But according to our research, it comes across as a concept which roots' from the earliest times and covers several terms. It seems that the word *Tenâs* is a broader concept than the sum of all these arts, since it covers thoughtless quotations and similarities as well as deliberate quotations such as *seriqa*, *iqtibâs*, *tazmîn*, *muâraza*, *naqîza*, *istiâne* and *tawlid*.

It is natural for a prose or verse to be influenced by its predecessors. For this reason, instead of establishing a negative meaning, it is necessary to evaluate the art of *tenâs* as a way for the author to develop and preserve his language and culture. In addition, the art of *tenâs* also plays an important role in determining the sources on which an litterateur or literary movement feeds.

Maḥmūd Sāmī al-Bārūdī (d. 1904) played an important role in bringing the Arabic literary style of the previous period to the modern period. Bārūdī, who was born in Cairo in 1839 and held various official duties in Istanbul after Sa'îd Pasha (d. 1914) dissolved the army, had the opportunity of improving his Turkish and Persian and memorize the poems written in these languages. After returning to Egypt, he took part in important positions in the administrative levels of the state, and various awards were given to him for taking part in wars alongside the Ottoman State. Bārūdī, who was arrested due to his participation in the 'Urâbî (d. 1911) rebellion, was sent into exile to Ceylon on 28 December 1882, where he spent the most productive years of his literary life.

In this study, the subject of *tenâs*, which is one of the rhetorical scientific terms which's use started in the modern period, has been discussed and the examples of the art of *tenâs* in Bārūdī's poems have been tried to be identified. By examining the poems in Bārūdī's *Dīvân*, other poems in which *tenâs* art (in terms of shape and meaning) were found. Furthermore, the poets to whom poems belong were revealed and classified according to the period in which they lived. Thus, in addition to examining the art of *tenâs*, it was aimed to determine the basic sources of the *Nahḍa* movement, from which modern Arabic literature emerged, and the periods to which these sources belong.

Bārūdī appears to have been influenced by the Arab poets of the previous period such as Imru' al-Qays (d. 25/645), Zuhayr b. Abî Sulmâ (d. 609), Antarah (d. 608) and Labîd b. Rabî'a (d. 41/661) from the Jâhiliyya Period; 'Alî b. Abî Tâlib (ö. 40/661) and Nâbigha al-Ja'dî (öl. 65/685) from the first period of Islam; Abû al-'Atâhiyya (d. 210/825), Mutanabbî (d. 354/965), Abû Firâs al-Ḥamdânî (d. 357/968), Abû l-'Alâ' el- Ma'arrî (d. 449/1057), Şâlih bin 'Abd al-Quddûs (d. 167/783), Abû Nuwâs (d. 198/813), Bashshâr b. Burd (d. 167/783) and Abû Tammâm (d. 231/846) from the Abbasid Period; Ibn al-Fârîd (d. 632/1235) and Ibn Senâulmulk (d. 608/1212) from the Ayyûbî Period; Tuḡrâi (d. 515/1121) and Bûşîrî (d. 695/1296) from the Mamlûks Period. The existence of the art of *tenâs* between Bārūdī's poems and the poems of poets in different periods is a natural result of the continuity of the culture.

It is seen that this study on the art of intertextuality is different from other studies in this field, because

it aims to determine the connection between the periods of Arabic literature and reveal the development adventure of Arabic literature. In this study, it is seen that Bārūdī, who is considered the pioneer of the Nahḍa movement, was influenced by different periods of Arabic literature as well as the Abbasid period. For this reason, it appears wrong to glorify the Abbasid era of Arabic literature and label other periods a period of decline. It is seen that the claim that literary development disappeared after the Abbasids and emerged suddenly with Bārūdī does not fit the historical, literary and scientific facts.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Poem, Intertextuality, Tenās, Maḥmūd Sāmī al-Bārūdī.

Giriş

İnsanoğlunun zaman, mekân, tarih ve kültürün yanı sıra hayatı boyunca karşılaştığı yazılı ve sözel metinlerden soyutlanabilmesi de mümkün değildir. Üretilen metin, geçmişte var olan metinlerin yazar tarafından harmanlanması, bilgi ve tecrübelerle yeniden yorumlanmasından ibarettir. Bu işlemler esnasında yazarın metne kattıkları oranında metin özgünleşir. Bu nedenle tüm metinlerin diğer metinlerle açık veya gizli bağlantıları vardır.¹

İnsanoğlu geçmişte ulaşılan ilmî, edebî ve sanatsal gelişmeleri öğrenmekte daha sonra onu yeniden üretmekte ve geliştirmektedir. Edebî ilimler arasında temelleri yüzyıllar önce atılmış olan belâgat ilmi de gelişmelere açık olan dil bilimleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle farklı terimlerin belâgat ilimleri arasına girdiği, kimi zaman yeni başlıkların açıldığı, kimi zaman da farklı başlıkları kapsayan yeni başlıkların kullanıldığı bir gerçektir.

Metinlerarası etkileşim konusu, Arap edebiyatında *tenās*, Türk edebiyatında *metinlerarasılık* başlığı altında ele alınmıştır. Çalışmamızda *tenās* konusunu inceleyen Kubilây Aktulum'un *Metinlerarası İlişkiler*,² Fatih Tepebaşılı'nın *Edebiyat Bilimine Giriş*,³ Ahmed ez-Za'bî'nin *et-Tenâssu nazariyyen ve tatbîkiyyen*⁴ isimli kitaplarından yararlanılmıştır. Maḥmūd Sāmī el-Bārūdī'nin hayatı ve edebî yönü incelenirken Ömer ed-Desûkî'nin *Maḥmūd Sāmī el-Bârūdī şâ'iru'n-nahḍa*,⁵ Alî el-Hadîdî'nin *Maḥmūd Sāmī el-Bârūdî*⁶ ve Şevkî Dayf'ın *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır*⁷ isimli kitaplarından istifade edilmiştir. Bârūdî'nin şiirlerinde *tenās* sanatının tespitinde, öncelikle, şiirlerinde *tenās* sanatına dair kendisinin zikrettiği şair isimleri ve Divan'ının şerhinde yer alan tespitler yanında, Türkî el-Muğîz'in *et-Tenâssu fî mu'ârazâtî'l-Bârūdî*,⁸ Fehmî Abdulfettah el-Mutevellî'nin *Fî şî'riyyeti'l-İhyâ' et-tenâssu fî şî'ri'l-Bârūdî*⁹ isimli çalışmaları ve elektronik ortamdaki arama

¹ Muhammed Recep en-Neccâr, *Tevfîku'l-Hakim ve'l-edebu's-şâ'bi enmâd mine't-tenâssî'l-fulklûrî* (Gize: 'Ayn li'd-Dirâse ve'l-Buhûsî'l-İnsânîyye ve'l-İctimâîyye, 2001), 10, 75.

² Kubilây Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000).

³ Fatih Tepebaşılı, *Edebiyat Bilimine Giriş* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015).

⁴ Ahmed ez-Za'bî, *et-Tenâssu nazariyyen ve tatbîkiyyen* (Amman: Muessesetu Ammûn li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2000).

⁵ Ömer ed-Desûkî, *Maḥmūd Sāmī el-Bârūdî* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif bi Mısır, 1953).

⁶ Alî el-Hadîdî, *Maḥmūd Sāmī el-Bârūdî şâ'iru'n-nahḍa* (Mektebetu'l-Enclu'l-Misriyye, 1969).

⁷ Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1992).

⁸ Türkî el-Muğîz, "et-Tenâssu fî mu'ârazâtî'l-Bârūdî", *Mecelletu Ehbâsî'l-Yermûk "Silsiletu'l-Âdâb ve'l-Luğaviyyât"* 9/2 (1991), 85-154.

⁹ Fehmî Abdulfettâh el-Mutevellî, *Fî şî'riyyeti'l-ihyâ' et-tenâssu fî şî'ri'l-Bârūdî* (Kahire: el-Heyetu'l-Âmmetu li Kusûri's-Sekâfe, 2015).

motorlarından faydalanılmıştır. Yaptığımız çalışma, tenâs sanatını Arap edebiyatında var olan benzer sanatlarla kıyaslamakta, Bârûdî'nin edebî yönünü, şiirleri vasıtasıyla anlatmaktadır. Bârûdî'nin şiirlerindeki tenâs sanatını incelerken farklı dönemlerde yaşamış şairlerin etkisini göstermekte ve Arap edebiyatının dönemleri arasındaki bağı ve gelişim serüvenini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu özellikleriyle makalemizin benzer çalışmalara göre farklı yönleri bulunmaktadır.

Bârûdî'nin şiirlerinde tarihî, siyasi, dinî ve kültürel tenâsın varlığı açık bir şekilde görülmektedir. Ancak çalışmamızda tenâs sanatı, alt başlıklara ayrılması-zın ele alınacak ve yalnızca Bârûdî'nin etkilendiği şairler incelenecektir. Şairler, yaşadıkları zamana göre Câhiliye, İslâm'ın İlk Dönemi, Abbâsîler, Eyyûbîler ve Memlûkler gibi dönemlere ayrılıp hangi dönemin etkisinin daha fazla olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sınırlarının zorlanmaması için şiirlerin üslub ve dil özelliklerine değinilmeyecektir.

Bârûdî'nin şiirlerinde tenâs sanatıyla ilgili örneklerle geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılması için tenâs teriminin açıklanması ve Arap belâgatindeki kapsadığı sanatların tespit edilmesi gerekmektedir.

1. Tenâs

Kelime olarak *tenâs*; نَصَّ kökünden türemiştir. نَصَّ kelimesi; ilk dönemlerde kaldırmak, bir sözü birine isnat etmek, ortaya çıkarmak, harekete geçirmek gibi anlamlara gelirken,¹⁰ sonraki dönemlerde bu anlamlarının da yanında, bir şeyin son noktasına ulaşması, malların üst üste dizilmesi ve kalabalıklaşmak anlamlarında da kullanılmıştır. Daha sonra, (İslâmî) ahkâmı belirlemesi nedeniyle asıl metin anlamında, Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerif metinlerine de *naşş* denilmeye başlanmıştır.¹¹ Terim olarak tenâs; bir edebî metnin yeni müstakil bir metin olacak şekilde alıntı, telmih, işaret gibi yöntemlerle bir fikir, bilgi veya duygu taşıyan diğer edebî metinlerden ifadeler ve fikirler taşınmasıdır.¹² Tenâs hem şiir hem de nesirde olabilir. Yeni ortaya çıkan metin, önceki metinlerden beslenmesine rağmen onlardan ne kadar uzaklaşırsa o kadar özgün bir vasıf kazanmaktadır. Asıl metin veya metinlerden etkilenerek ortaya çıkan yeni metnin taşıdığı manayı veya kelime güzelliğini geliştirmek ise metnin yazarının bilgi, beceri ve kültürüne göre değişkenlik göstermektedir.

Metin, tıpkı savaşlar gibi belirli bir zaman ve mekânda meydana gelmiş ve tekrarı olmayan bir olaydır. Metin bir bilginin başkalarına ulaştırılması amacıyla yazılması nedeniyle uzamsal, toplumlar ve bireyler arasında ilişkiler kurması nedeniyle etkileşimli, yazıya aktarılmış olması nedeniyle kapalıdır.¹³ İnsanoğlunun ilmî ve edebî alanda ulaştığı seviye, geçmişte yapılan çalışmalardan bağımsız bir şekilde bir anda ortaya çıkmadığı gibi hiçbir metin de önceki metinlerden bağımsız

¹⁰ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003/1424), "nşş", 4/228.

¹¹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), "nşş", 7/97; Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Komisyon (Dâru'l-Hidâye, ts.), "nşş", 18/178.

¹² Za'bî, *et-Tenâs*, 11.

¹³ Ebu'l-Beka Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî, *el-Kulliyât mu'cem fî mustalahâti ve'l-furûka'l-luğavîyye*, thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısırî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1419/1998), 120-121.

bir şekilde ortaya çıkmış değildir. Aksine bir nesrin ya da nazmın kendisinden önceki benzerlerinden etkilenmiş olması doğal bir durumdur. Hz. Âdem (a.s.), tenâs yapmayan tek kişi olarak kabul edilmek zorundadır.¹⁴ Bu nedenle tenâs sanatını, yazarın geliştirmekle birlikte dilini ve kültürünü korumasının bir yolu olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Tenâs kelimesi, kimilerine göre Arap edebiyatına, Batı edebiyatından geçmiş yeni bir kavram olarak ifade edilse de¹⁵ araştırmalarımıza göre kökleri ilk dönemlerden itibaren var olan ve birkaç konuyu kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tenâs teriminin Arap belâğatinin konuları arasında kapsadığı sanatlar şu şekildedir:

İktibas: Kelime olarak اِقْتِيَابٌ; *ateşten bir parça almak* anlamına gelmektedir.

Arap edebiyatında; *Kur'ân-ı Kerîm veya hadis-i şerif metninden alıntılar yapmak* anlamında kullanılmaktadır.¹⁶ İktibas yapılan âyet veya hadisin lafzında, kısmi değişiklikle artırma veya azaltmalar, takdîm ve te'hîrler caiz görülmüştür.¹⁷ İktibas; hutbe, vaaz, anlaşma ve Peygamber (s.a.v.) methinde makbul, gazel ve mektup türlerinde mubâh, kişinin kendisini Allah'ın (c.c.) yerine koyduğu veya alay içeren

¹⁴ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 27.

¹⁵ Metinler arası etkileşim konusu, özünü Rus edebiyatçı Mihail Baktin'den alsa da kuramcısı ilk olarak 1969 yılında Fransızca yayınladığı *Séméiotikè-Recherches Pour une Sémanalyse* isimli eserde *intertextualité* kavramını Julia Kristeva ortaya atmış, daha sonra 1970 yılında yayınladığı *Le Texte du Roman* ve 1974 yılında yayınladığı *La Révolution du Langage Poétique* isimli eserlerinde bu kavramı işleyerek Fransız edebiyatında yerleşmesini sağlamıştır. Fransızca *intertextualité* kelimesi, İngilizce'de *intertextuality* olarak ifade edilmiştir. Türk edebiyatında metinlerarasılık olarak tercüme edilen bu terim, Arap edebiyatına *tenâs*, *tedâhulu'n-nusûs* veya *nassıyye* şeklinde tercüme edilse de *tenâs* teriminin daha çok yaygınlık kazandığı görülmektedir. bk. Julia Kristeva, *Séméiotikè-Recherches Pour une Sémanalyse* (Paris: Éditions du Seuil, 1969); Julia Kristeva, *Le Texte du Roman* (Mouton: The Hague, 1970); Julia Kristeva, *La Révolution du Langage Poétique* (Paris: Éditions du Seuil, 1974); Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 7, 40; Brian Ott - Cameron Walter, "Intertextuality: Interpretive Practice and Textual Strategy", *Critical Studies in Media Communication* 17/4 (Aralık 2000), 429-431; Za'bi, *et-Tenâs*, 11; Günay Doğan, *Metin Bilgisi* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil yayınları, 2007), 211-213; Tepebaşılı, *Edebiyat*, 216-221.

¹⁶ el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğâ el-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. İbrâhîm Şemsu'd-Dîn (Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2003/1424), 312; İbn Hicce el-Hamevî, *Hızânetu'l-edeb ve gâyetu'l-erab*, thk. 'İsâm Şikyû (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004), II/455-471; Nûruddîn el-Hasen b. Mesud b. Muhammed el-Yûsî, *Zehru'l-ekem fî'l-emsâli ve'l-hukem*, thk. Muhammed Hacî - Muhammed el-Ehğar (el-Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1981), II/26; Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ' fî sînâ'ati'l-inşâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), I/237; Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, *'Ulûmu'l-belâğâ el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî* (Trablus: el-Muessesetu'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003), 127; Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğâ fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. Yusuf es-Samîlî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), I/338; Hâmid 'Avnî, *el-Minhâcu'l-vâdih li'l-belâğâ* (Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, ts.), 169-170; Bahauddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhisi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, 2003), II/332; Abdulmute'âl es-Sa'îdî, *Beğiyyetu'l-îdâh li-Telhisi'l-Miftâh fî 'ulûmi'l-belâğâ* (Beyrut: Mektebetu'l-Âdâb, 2005), IV/688; İbn Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'r-rabi' fî envâi'l-bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şûkr (Kerbelâ': Matba'atu'n-Nu'mân, 1968/1388), 2/217; Muhammed Vehbî Dereli, *Osmanlı Dönemi Bediyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014), 97-98; Muhammed Tasa, *İbnû's-Semmân ve Şiirleri* (Konya, 2007), 155; Muhammed Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kibrîsî ve Şiirleri* (Konya: Aybil Yayınları, 2014), 91.

¹⁷ Hamevî, *Hızânetu'l-edeb*, 2/456; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2/334; Kâsım - Dîb, *'Ulûmu'l-belâğâ*, 127; Ramazan Şahin, *Osman Bektaş el-Mevsîlî ve Şiiri* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 271-272.

ifadelerde ise merdût kabul edilmiştir.¹⁸ Bir edibin gücünü gösterdiği için Arap edebiyatında iktibasa önem verilmiş ve Eyyûbîler Dönemi'nde bu sanat yaygın olarak kullanılmıştır.¹⁹

Tazmîn: Kelime olarak *صَمَّنَ*; içermek anlamına gelmektedir. Arap edebiyatında tazmin; *bir şairin başka bir şairden alıntı yapması* olarak ifade edilmiştir.²⁰ İktibasın Kur'ân ve hadisten, tazmînin şiiirden yapılan alıntılar için kullanılması iki sanat arasındaki farkı teşkil etmektedir.²¹

Serika: Kelime olarak *سَرَقَ*; *bir şeyi, sahibinin haberi olmadan gizlice almak* anlamına gelmektedir.²² Arap edebiyatında; *bir şairin muasırlarının veya önceki şairlerin ifade veya lafızlarının bir kısmını kendi şiirinde kullanması* anlamına gelmektedir.²³ Bir sanat olarak ifade edilen serika alıntılanan metinde değişiklikler yapıldığında makbul, değişiklik yapılmadığında ise merdud olduğu ifade edilmiştir.²⁴ Bu anlamıyla makbul serikanın tazmin anlamında kullanıldığı²⁵ ve ayıplanmayı gerektiren bir durum olmadığı görülmektedir.²⁶ Ancak bir şairin serika yaptığı beyitleri duymadığını iddia etmesinin doğru olmayacağı belirtilmiştir.²⁷

Muâraza: Kelime olarak *مُعَارَظَ*; *bir şeyi verip başka bir şeyi almak, yaptığının benzerini yapmak* anlamına gelmektedir.²⁸ Arap edebiyatında; *bir şairin, başka bir şairin şiirindeki sanatı veya muhtevayı beğenmesi neticesinde, onu hicvetmeden, ona ulaşmak veya onu geçmek için aynı kafiye, vezin, revî harfi ve muhtevada veya bunlarda az-çok değişiklikler yaparak bir şiir yazması* olarak tarif edilmektedir.²⁹ Muâraza kelimesinin eş anlamlısı olarak ilk dönemlerde ihtizâ (اِحْتِزَاء) kelimesi kul-

¹⁸ Hamevî, *Hızânetu'l-edebe*, II/455; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 374; Kâsım - Dîb, *'Ulûmu'l-belâğa*, 130-131; Ahmet Yıldız, *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri* (Konya: Palet Yayınları, 2017), 285.

¹⁹ Ebu'l-Hasen el-Bâherzî, *Dumyetu'l-kasr ve usratu ehli'l-âsr* (Beirut: Dâru'l-Cil, 1414), 3/1624; Ebû İshak el-Husrî, *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb* (Beirut: Dâru'l-Cil, ts.), 4/1106; Abdurrahman b. Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye* (Dimâşk: Dâru'l-Kalem, 1996), 2/536.

²⁰ Kazvîni, *el-İzâh*, 316; Ebû'l-Abbâs Abdullah İbnu'l-Mu'tez, *el-Bedî' fi'l-bedî'* (Dâru'l-Cil, 1990), 38; Nasrullah b. Muhammed Ziyâuddin İbnu'l-Esir, *el-Meselu's-sâir fi edebî'l-kâtibi ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tabâne (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), III/203; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ'*, 1/324; Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, 374; Kâsım - Dîb, *'Ulûmu'l-belâğa*, 133; Kâsım - Dîb, *'Ulûmu'l-belâğa*, 133; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, II/334; Sa'îdî, *Beğîyyetu'l-İdâh*, IV/293; Şahin, *el-Mevsilî*, 279; Tasa, *İbnu's-Semmân*, 152; Tasa, *Ahmed b. Şahin*, 89.

²¹ Kâsım - Dîb, *'Ulûmu'l-belâğa*, 134; Yıldız, *Nil Şairi*, 290.

²² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "srk", 10/155.

²³ Bedvî Tabâne, *Mu'cemu'l-belâğati'l-'Arabiyye* (Cidde: Dâru'l-Menara, 1988), 275.

²⁴ Kazvîni, *el-İzâh*, 302-312.

²⁵ İbn Vekî', *el-Munsif li's-sâriki ve'l-mesrûki minh*, thk. Amr Halife b. İdrîs (Bingazi: Câmî'atu Kât Yûnus, 1994), 102-127.

²⁶ Sâhib b. 'Abbâd, *el-Kesf 'an mesâvii şî'ri'l-Mutenebbî*, thk. Muhammed Hasen Âlu Yâsîn (Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1965/1385), 42.

²⁷ Sâhib b. 'Abbâd, *el-Kesf*, 42.

²⁸ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, "arq", 3/131-132.

²⁹ Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu'n-nekâiz fi's-şî'ri'l-'Arabî* (Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıriyye, 1954), 7; Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî, *Beyânu i'câzi'l-Kur'ân (Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'ân içinde)*, nşr. Muhammed Halefullah - Muhammed Zağlûl Sellâm (Kahire: Dâru'l-Mearif, 1986), 58-61; İbn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi 'ulûmi'l-belâğa el-bedî' ve'l beyân ve'l-me'ânî* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 650; Şahin, *el-Mevsilî*, 285.

lanılsa da³⁰ modern dönemde nazîre (نَظِيرَة) kelimesi daha çok kullanılmaya başlanmıştır.³¹

Nakîza: Kelime olarak نَقِيضَة; bir binayı yıkmak anlamına gelen نَقَضَ kökünden türemiştir. Bu kelime; *vaat için çiğnemek, kelim için mananın zıddına ifadeler kullanmak* anlamları kazanmıştır. Arap edebiyatında; *birbirlerini hicvetme, birbirlerine karşı övünme, cevap verme veya birbirlerine üstünlük iddiasında bulunma amacıyla bir şairin diğer şaire karşı aynı vezin, kafiye, revî harfi ve muhtevayı barındıran bir şiir yazması* anlamında kullanılmıştır. İki şairin birden fazla şiiri bu terim altında incelendiği için nakîzanın çoğulu olan *nekâiz* kelimesinin ve kelimenin mastarı olan *munâkaza* ifadesinin de aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.³² Geçmiş dönemlerde muâraza teriminin, nakîza terimi yerine kullanıldığı da olmuştur.³³

Tevlîd: Kelime olarak تَوَلَّىد; *yeni bir üslub ortaya çıkarmak, bir şeyden başka bir şey üretmek* anlamına gelmektedir.³⁴ Arap edebiyatında; bir şairin başkasına ait olan manayı şiirinde kullanması olarak tarif edilmektedir.³⁵ Merdud serikaya yakın olması nedeniyle muhassinâtu'l-bedîyye arasında sayılamayacağı da ifade edilmiştir.³⁶ Bu terimin tazmîn gibi bir şairin, başka şiirdeki manada kısmî değişiklikler yaparak kendi şiirinde kullanması anlamında kullanıldığı görülmektedir.

İstiâne: Kelime olarak اِسْتِئَانَة; *birden yardım istemek* anlamına gelmektedir.³⁷ Arap edebiyatında; *bir şairin başka bir şaire ait olan bir beytin tamamını veya daha fazlasını kendi şiirinde kullanması* olarak tarif edilmektedir.³⁸ Tevlîd ve tazmîn sanatında bir şiirden kısmî alıntı yapılırken, istiâne sanatında bir beytin tamamının alıntılanıldığı görülmektedir.

Yukarıda açıklanan sanatların, birbirlerine yakın anlamlı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu durum, bir sanat için kullanılan terimin Arap edebiyatı dönemlerine ve âlimlere göre değişiklik gösterdiği şeklinde açıklanabilir. Tenâs kelimesi; yukarıda tarifleri verilen serika, iktibas, tazmîn, muâraza, nakîza, tevlîd ve istiâne gibi bilinçli yapılan alıntılarının yanında, bilinçsiz alıntıları ve benzerlikleri de kapsamı dolayısıyla, tüm bu sanatların toplamından daha geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁰ Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-îcâz fi 'ilmi'l-me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1992), 468-472.

³¹ İsmail Durmuş, "Nazîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020); Ahmet Yıldız, "Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (31 Mart 2021), 380-381.

³² Şâyib, *Târîhu'n-nekâiz*, 2-4; Yıldız, "Modern Arap Edebiyatında Muâraza", 380.

³³ Hattâbî, *İcâzi'l-Kur'ân*, 57-59.

³⁴ Ahmed Muhtâr Abdilhâmîd Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyeti'l-mu'âsir* (Kahire: Dâru'l-Muâsir, 1429-2008), "vld", 3/2492.

³⁵ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Nazmu'l-bedî' fi medhi hayri Şefî'*, thk. Ali Muhammed Muavvad - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Haleb: Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî bi Haleb, ts.), 119; Muhammed Vehbi Dereli, *Arap Edebiyatında Bedîyye Geleneği ve Suyûtî'nin Nazmu'l-Bedî Adli Eseri* (Konya: Palet Yayınları, 2021), 160.

³⁶ İbn Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'l-Rabî'*, 323.

³⁷ Ömer, *Mu'cem*, 2/1580.

³⁸ Kazvîni, *el-İzâh*, 318; Süyûtî, *Nazmu'l-bedî' fi medhi hayri Şefî'*, 120; Dereli, *Nazmu'l-Bedî*, 160.

Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin şiirlerinde var olan tenâs sanatına dair örneklerle geçmeden önce, onun hayatı ve edebî kişiliğiyle ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği (1838-1904)

Soyu Barsbay ve Selehaddin-i Eyyûbî'ye dayanan³⁹ Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, 1839 yılında Çerkez kökenli, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Kahire'de dünyaya gelmiştir.⁴⁰ Yedi yaşında yetim kalan Bârûdî,⁴¹ 1851 yılında girdiği askerî okuldan, 1854 yılında mezun olmuştur.⁴² Hidiv Saîd Paşa'nın (öl. 1914) orduyu feshetmesi üzerine işsiz kalan Bârûdî, 1857 yılında İstanbul'a giderek çeşitli resmi görevlerde bulunmuş, burada geçirdiği yaklaşık yedi yıllık zaman zarfında⁴³ Türkçe ve Farsçasını iletme ve bu dillerde yazılan şiirlerden örnekler ezberleme imkânına sahip olmuştur.⁴⁴ Bârûdî, 1863 yılında İstanbul'a gelen Hidiv İsmâîl Paşa'ya (öl. 1895) refakat eden heyette yer almış, sonrasında Hidiv İsmâîl, Mısır'a dönerken Bârûdî'yi beraberinde götürmüştür.⁴⁵ Bârûdî, yaklaşık 14 yıl boyunca Hidiv İsmâîl'in en gözde adamlarından biri olarak, devletin yönetim kademesi ve karar mekanizmalarına yakın bir hayat sürmüş, Hidiv Tevfik Paşa (öl. 1892) döneminde başbakanlık bile yapmıştır.⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin yanında savaşlarda yer aldığı için kendisine çeşitli ödüller verilmiştir.⁴⁷

İngilizlerin 1882 yılında Mısır'ı işgaline karşı çıkan Urâbî (öl. 1911) ayaklanmasına⁴⁸ katılması nedeniyle tutuklanan Bârûdî, 28 Aralık 1882'de Seylan Adası'na sürgüne gönderilmiştir.⁴⁹ Sürgün dönemi, şiire yoğunlaşma imkânı yakaladığı için edebî hayatının en verimli yılları olarak görülebilir.⁵⁰ Seylan Adası'nda 17 yıl

³⁹ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 33-36.

⁴⁰ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 27-28; Sa'd Mihail, *Âdâbu'l-Asr fî şu'arâi's-şâm ve'l-'Irâk ve Mısır* (Kahire: Matba'atu'l-İmrân, ts.), 216; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabî*, 83; Edhem Âlu Cundî, *E'lâmu'l-edeb ve'l-fenn* (Dimaşk: Matbaatu'l-İttihâd, 1958), 2/434; Corci Zeydan, *Terâcimu meşâhiri's-şark fî'l-karni't-tâsi'a 'aşera* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012), 2/379; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 22; Tâhâ Huseyn, *Taklîd ve teccîd* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2017), 43; Ahmed el-İskenderî - Mustafâ 'Anânî, *el-Vasît fî'l-edebî'l-'Arabî ve târîhihi* (Kahire: Matba'atu'l-Ma'ârif, 1919), 348.

⁴¹ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 50; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 22; Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, *Divânu'l-Bârûdî*, thk. Alî el-Cârim - Muhammed Şefik Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Avde, 1998), 6.

⁴² Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 22; Âlu Cundî, *E'lâmi'l-edeb*, 334; Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 57-58; Mihail, *Âdâbu'l-Asr*, 216; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabî*, 83; Bârûdî, *Divân*, 7.

⁴³ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 79; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabî*, 84.

⁴⁴ Mihail, *Âdâbu'l-Asr*, 216-217; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabî*, 84; Âlu Cundî, *E'lâmi'l-edeb*, 334; Zeydan, *Meşâhiri's-şark*, 2/381; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 23,31; Huseyn, *Taklîd ve teccîd*, 43; Yakup Göçemen, "Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Şiirinde Özlem", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (Aralık 2020), 173.

⁴⁵ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 84; Mihail, *Âdâbu'l-Asr*, 217; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabî*, 84; Âlu Cundî, *E'lâmi'l-edeb*, 334; Zeydan, *Meşâhiri's-şark*, 2/381; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 23. Alu cundi 1279 diyor.

⁴⁶ Mihail, *Âdâbu'l-Asr*, 217; Zeydan, *Meşâhiri's-şark*, 2/381-382; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 24; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 24; İskenderî - 'Anânî, *el-Vasît*, 348.

⁴⁷ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 97; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 24.

⁴⁸ Hilal Görgün, "Urâbî Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

⁴⁹ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 269; Mihail, *Âdâbu'l-Asr*, 218; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 25; İskenderî - 'Anânî, *el-Vasît*, 348.

⁵⁰ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 275-277; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabî*, 76.

sürgün hayatı geçiren ve görme yetisini kaybeden Bârûdî, Hidiv II. Abbâs'ın (öl. 1944) kendisini affetmesinin ardından Eylül 1900'de⁵¹ Mısır'a dönmüş, 12 Aralık 1904 tarihinde vefat etmiştir.⁵²

Bârûdî, klasik şiirin diriltmesini esas alan Nahda hareketinin öncülüğünü yaptığı ifade edilmiş, bu nedenle kendisine *kılıç ve kalem* efendisi anlamına gelen *Rabbu's-Seyf ve'l-Kalem* lakabı verilmiş güçlü bir şairdir.⁵³ Kendisinin Arap şiirinin dirilişine vesile olduğuna inanan Bârûdî, bu inancını şiirinde şu şekilde dile getirmektedir:⁵⁴ [Tavîl]⁵⁵

فَلَوْ كُنْتُ فِي عَصْرِ الْكَلَامِ الَّذِي انْقَضَى لَبَاءَ بِفَضْلِي جَزُولٌ وَجَرِيرٌ

Ben geçmiş dönemde olsaydım, benim üstünlüğümü Cervel ve Cerir itiraf ederdi.

Bârûdî, Beşşâr b. Bürd, Ebû Nuvâs, Mütenebbî ve Ebû Firâs el-Hamdânî gibi şairlerin şiirlerini model olarak kullanmıştır.⁵⁶ Bu büyük şairlerin şiirleriyle aynı vezin ve kafiyede benzer şiirler ortaya koyarak onlara muârazada bulunmuştur.⁵⁷ Arap şairlerinin yaptığı gibi o da şiirinin kalitesine dikkat çekerek kendisini övmüştür.⁵⁸ Bârûdî, firavunlarla övünen, piramitlere şiirler söyleyen ilk Arap şairi-

⁵¹ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 327; Mihail, *Âdâbu'l-Asr*, 218; Dayf, *el-Edebu'l-Arabî*, 86; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 25.

⁵² Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 355; Mihail, *Âdâbu'l-Asr*, 218; Dayf, *el-Edebu'l-Arabî*, 86; Âlu Cundî, *E'lâmi'l-edeb*, 335; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 25; Göçemen, "Bârûdî'de Özlem", 177; İskenderî - 'Anânî, *el-Vasît*, 348.

⁵³ İskenderî - 'Anânî, *el-Vasît*, 348; Âlu Cundî, *E'lâmi'l-edeb*, 435; Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 16; Zeydan, *Meşâhiri's-şark*, 2/381; Huseyn, *Taklid ve tecdîd*, 45. *Rabbu's-Seyf ve'l-Kalem* lakabının ona, şiirlerinde kılıç ve kalem birlikte zikretmesi nedeniyle verildiği anlaşılmaktadır. Bu iki kelimeyi birlikte kullandığı beyitlerden biri şu şekildedir: bk. Bârûdî, *Dîvân*, 601. [Basît]

فِي قَائِمِ السَّيْفِ إِنْ عَزَّ الرَّضَا حَكْمٌ فَاحْكُمُ لِلسَّيْفِ إِنْ لَمْ تَصْدَعْ الْكَلِمُ
تَأْتِي لِيِ الضَّمِيمِ نَفْسٌ حَرَّةٌ وَيَدٌ أَطَاعَهَا الْمُرْهَقَانِ السَّيْفُ وَالْقَلَمُ
İğer rıza (antlaşma) olmazsa kınından sıyrılmış kılıç hakemdir. Eğer
sözler doğruyu göstermezse hüküm kılıcıdır.
Benim zillete düşmeme, özgür nefsim ve hassas kılıçla kalemim yakıştı-
ğı elim karşı çıkar.

Kalem ve seyf kelimelerinin beraber kullandığı beyitler için bk. Bârûdî, *Dîvân*, 302, 511.

⁵⁴ Muğîz, "Tenâs", 100.

⁵⁵ Bârûdî, *Dîvân*.

⁵⁶ Dayf, *el-Edebu'l-Arabî*, 88; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 23.

⁵⁷ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 16; Dayf, *el-Edebu'l-Arabî*, 88; Dayf, *el-Edebu'l-Arabî*, 348.

⁵⁸ Bu iki kelimeyi birlikte kullandığı beyitlerden biri şu şekildedir: bk. Bârûdî, *Dîvân*, 184. [Muczü'l-Kâmil]

أَنَا مَصْدَرُ الْكَلِمِ النَّوَادِي بَيْنَ الْحَوَاضِرِ وَالنَّوَادِي
أَنَا فَارِسٌ أَنَا شَاعِرٌ فِي كُلِّ مَلْحَمَةٍ وَنَادِي
فَإِذَا رَكِبْتُ فَاتِنِي زَيْدُ الْقَوَارِسِ فِي الْجِلَادِ
وَإِذَا نَطَقْتُ فَاتِنِي قُسُ بْنُ سَاعِدَةَ الْإِيَادِي
هَذَا وَذَلِكَ دَيْدَنِي فِي كُلِّ مُعْضَلَةٍ نَادٍ

en şehirlere ve çöllerin arasında (her yerde) ilk kelimelerin kaynağıyım.

Tüm savaş ve toplantılarda ben bir süvari ben bir şairim.

Bindiğim zaman vuruşmalardaki atların Zeyd'yim.

Konuştuğumda Kus b. Sâide el-İyâdî'yim.

Bütün büyük sıkıntılarda işte budur benim mizacım.

→

dir.⁵⁹ Her ne kadar klasik şiir ekolüne tabi olarak eskilerin vezin, kafiye ve kelimelelerini takip etse de yaşadığı dönemin duygu ve muhtevasını dile getirmek için şiiri kullanması, onun yaptığı en büyük yeniliktir.⁶⁰ Bârûdî'nin öncülüğünü yaptığı Nahda hareketi Ahmed Şevkî (öl. 1932) ve Hâfız İbrâhîm (öl. 1932) gibi şairlere öncülük etmiştir.⁶¹ Şiirlerinde anlaşılır bir dil tercih eden ve daha çok ahlakî konuları ele alan Bârûdî, şiire ulvi manaların yüklenmesi gerektiğine inanmış ve bu inancını şöyle ifade etmiştir: [Haffî]⁶²

أَيُّهَا السَّاعِرُ الْمُجِيدُ تَدَبَّرْ وَأَجْعَلِ الْقَوْلَ مِنْكَ ذَا تَحْكِيمِ
لَا تَذُمَّ اللَّئِيمَ وَامْدَحْ كَرِيمًا إِنَّ مَدْحَ الْكَرِيمِ ذَمُّ اللَّئِيمِ

Ey iyi şair! Düşün ve sözünü ölçülü hale getir.

Alçağı yerme, şerefliyi öv. Şerefliğin övülmesi alçağın yerilmesidir.

Bârûdî'nin şiirlerini ihtiva eden bir *Divan*'ı, Arap edebiyatında önde gelen şairlerin şiirlerinden seçmelerin bulunduğu *el-Muhtârâtü'l-Bârûdî* ve yakınlarına yazdığı mektup, hutbe, deneme, tevkî'ât gibi nesrin farklı türlerini içeren *Kaydu'l-Evâbid* isimli üç eseri bulunmaktadır.⁶³

3. Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Şiirlerinde Tenâs

Nahda hareketinin kendisiyle başladığı kabul edilen Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Modern Arap edebiyatına canlılık getirdiği kabul edilir. Ancak Bârûdî, bu canlılığı hiç yoktan var ederek değil, aksine Arapların Câhiliye Dönemi'nden beri kullandıkları üslup ve manaları şiirlerine taşıyarak gerçekleştirmiştir. Bunun için de önceki dönemlerde yaşayan şairlerin şiirlerini okumuş ve onların arasından güzel olanları seçerek kendi şiirinde kullanmıştır. Aruz ölçüsünü kullanması, Esmâ ve Leyla gibi bilinmeyen bir sevgiliye şiirler yazması, atlâle ağlaması ve müsennaya hitab etmesi bile Câhiliye Dönemi'nden beri var olan şiir üslubundan etkilendiğini göstermektedir. Şiirlerinde var olan üslubî tenâs için hayalî sevgilisi Esmâ'nın kalıntılarını zikrettiği aşağıdaki beyitler güzel bir örnektir: [Tavîl]⁶⁴

أَلَا حَيٍّ مِنْ أَسْتَاءَ رَسَمَ الْمَنَازِلِ وَإِنْ هِيَ لَمْ تَرْجِعْ بَيِّنًا لِسَائِلِ
خَلَاءٌ تَعَفَّتْهَا الرِّوَامِسُ وَالتَّقَتْ عَلَيَّهَا أَهَاضِيبُ الْعُيُومِ الْحَوَافِلِ
فَلَأَيًّا عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ تَرَشُّمِ أَرَانِي بِهَا مَا كَانَ بِالْأَمْسِ شَاغِلِي
عَدْتُ وَهِيَ مَرَعَى لِلطَّبَّاءِ وَطَلَّمَا عَنَّتْ وَهِيَ مَأْوَى لِلْحَسَانِ الْعَقَائِلِ
فَلِلْعَيْنِ مِنْهَا بَعْدَ تَزْيَالِ أَهْلِهَا مَعَارِفُ أَطْلَالِ كَوْحِي الرِّسَائِلِ

→

⁵⁹ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 14; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabî*, 89-90.

⁶⁰ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 16.

⁶¹ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 334-335; Yıldız, *Nil Şairi*, 71; Ahmet Yıldız, "Hafız İbrahim'in Şiirlerinde Türk İmajı", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (Mart 2018), 197; Yıldız, "Modern Arap Edebiyatında Muâraza", 381.

⁶² Bârûdî, *Dîvân*, 600.

⁶³ Hadîdî, *Şâ'iru'n-nahda*, 426-442; Desûkî, *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*, 33-34.

⁶⁴ Bârûdî, *Dîvân*, 462-463.

Haydi! Sorana karşılık veremese de Esmâ'nın evlerinin kalıntılarını selamla.

Rüzgârların yok ettiği ve yoğun bulutların yağmurlarının toplandığı bir boşluk...

Düşündükten sonra yurdu zor tanıdım. Onu, bana dün meşgul olduğum şey gösterdi.

Uzun bir süre güzel kızların barınağıyken, ceylanların otlağı oldu.

Halkının göçmesinden sonra -mektupların mesajları gibi- göze sadece kalıntıların işaretleri kaldı.

Müsenneya hitap üslubunu kullanmasına da aşağıdaki beyitler güzel bir örnek teşkil etmektedir: [Tavîl]⁶⁵

خَلِيلِيَّ مَا فِي الدَّهْرِ أَطْوَلُ حَسْرَةً مِنْ الْمَرْءِ يَلْقَى فُرْصَةً فَيَحِيمُ

وَإِنَّ أَمْرًا يَلْقَى فَوَاصِلَ نِعْمَةٍ بِأَرْضٍ وَنَوِيٍّ غَيْرَهَا لَمِيمُ

Ey iki dostum! Kişinin elde edip de kaybettiği fırsattan daha uzun bir hüznün yoktur.

Muhakkak bir yerin nimetlerinin iyilerine erişip de başkasını arzu eden kişi kınanmıştır.

Şiirlerinde tenâsım varlığını Bârûdî'nin kendisi de belirtmekte, önceki şairlerden etkilenmekle birlikte, şiirde bazı yenilikler yaparak, belki de onları geçmiş olabileceğini ifade etmektedir: [Tavîl]⁶⁶

مَضَى حَسَنٌ فِي حَلْبَةِ الشَّعْرِ سَابِقًا وَأَدْرَكَ لَمْ يُسْبِقْ وَلَمْ يَأَلْ مُسْلِمُ

وَبَارَاهُمَا الطَّائِيَّ فَأَعْرَفْتُ لَهُ شُهُودَ الْمَعَانِي بِاللَّيِّ هِيَ أَحْكَمُ

وَأَبْدَعَ فِي الْقَوْلِ الْوَلِيدُ فَشِعْرُهُ عَلَى مَا تَرَاهُ الْعَيْنُ وَشَيْئٌ مِمَّنَّمُ

وَأَدْرَكَ فِي الْأَمْثَالِ أَحْمَدُ غَايَةَ تَبَّرَ الْخَطَى مَا بَعْدَهَا مُتَقَدِّمُ

وَسِرْتُ عَلَى آثَارِهِمْ وَكُرْبَهَا سَبَقْتُ إِلَى أَشْيَاءَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ

Daha önce Hasen şiirin alanını kemale erdirdi. Müslim (ona) yetişti ve onun da kimse önüne geçemedi, bunun için her türlü gayreti Tâî, ikisiyle yarıştı ve hikmetli manaların şahitliği onu(n hakkını) itirafetti.

Velid ifadesiyle yenilik getirdi, gözün gördüğüne göre şiiri süslü bir nakıştı.

Ahmed, veciz ifadelerde ardından çabaların yetişemediği bir zirveye ulaştı.

Ben de onların izlerini takip ettim. Belki de -Allah daha iyi bilir- bazı sevlerde onları aectim.⁶⁷

Bârûdî, yukarıdaki beyitlerde Ebû Nuvâs, Muslim b. el-Velîd, Ebû Temmâm, Buhturî, Mutenebbî gibi şairlerin isimlerini saymakta ve onların Arap edebiyatındaki önemli konumlarını kabul etmektedir. Böylece şiirlerinde onların üslubunu takip ettiğine de işaret etmektedir.

Bârûdî'nin şiirlerinde var olan tenâs sanatına ait örnekleri dönemlere göre

⁶⁵ Bârûdî, *Dîvân*, 575.

⁶⁶ Bârûdî, *Dîvân*, 566.

⁶⁷ Kasidede zikredilen Hasen ile Ebû Nuvâs, Muslim ile Muslim b. el-Velîd el-Ensârî, Tâî ile Ebû Temmâm, Velîd ile Ebu Ubâde el-Buhturî, Ahmed ile Mutenebbî kastedilmektedir. bk. Bârûdî, *Dîvân*, 566.

ayırarak göstermek yerinde olacaktır.

3.1. Câhiliye Dönemi

İmruülkays ile başlayan ve İslâm'ın geliştinden önceki 150 yılı kapsayan zaman dilimi Arap edebiyatında Câhiliye Dönemi olarak adlandırılmıştır.⁶⁸ Bu dönemde şiir gelişmiş, etkileri günümüze kadar devam eden bazı şairler ortaya çıkmıştır.⁶⁹ Arap edebiyatında var olan muallakâtın da Câhiliye Dönemi'ne ait oluşu, bu dönemde ulaşılan edebî seviyenin anlaşılması açısından önemlidir. Barûdî'nin şiirlerinde tenâs sanatının görüldüğü Câhiliye Dönemi şairleri arasında İmruülkays da bulunmaktadır. Bazı Arap kabileleri ile girdiği savaş sonucu yenilen ve yardım bulmak için Bizans imparatoru ile görüşme amacıyla İstanbul'a doğru yola çıkan İmruülkays, muhtemelen bu yolcuğundaki zorlukları anlatırken arkadaşının ağladığını ifade ederek olayın şiddetini şu şekilde betimlemektedir:⁷⁰ [Tavîl]⁷¹

بَكَى صَاحِبِي لَمَّا رَأَى الدَّرْبَ دُونَهُ وَأَيَقَنَ أَنَّا لَاحِقَانِ بِقَيْصَرَ
فَقُلْتُ لَهُ لَا تَبْكِ عَيْنِكَ إِنَّمَا نُحَاوِلُ مُلْكًا أَوْ نَمُوتُ فَنُعَذَّرَا

Arkadaşım önündeki yolu görünce ağladı ve bizim Kayser'e gittiğimizi anladı.

Ona dedim ki: "Gözünden yaş akmasın! Sadece mülkümüzü (geri almaya) çalışacağız ya da ölüp mazur görüleceğiz."

Bârûdî bir savaş sahnesini anlattığı beyitlerinde İmruülkays'ın kelimelerini kullanarak tenâs sanatını uygulamıştır: [Tavîl]⁷²

بَكَى صَاحِبِي لَمَّا رَأَى الْحَرْبَ أَقْبَلْتُ بِأَبْنَائِهَا وَالْيَوْمَ أُعْبَرُ كَالْحِ
وَلَمْ يَكْ مَبَكَاةً لِحُوفٍ وَإِنَّمَا تَوَهَّمُ أَنِّي فِي الْكَرْيَةِ طَائِحُ

Dostum savaşın savaşçılarıyla beraber geldiğini görünce ağladı. Gün tozlu ve zordu.

Ağlaması korkudan değildi. Sadece benim savaşta öleceğimi zannetti.

Bârûdî'nin etkilendiği bir diğer Câhiliye Dönemi şairi, Zuheyr b. Ebî Sulmâ'dır. Zuheyr, kişinin şerefini bir alana benzeterek bu alanın canı pahasına korunması gerektiğini şöyle ifade etmiştir: [Tavîl]⁷³

وَمَنْ لَا يَدُّ عَن حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ يُهَدِّمُ وَمَنْ لَا يَطْلِمُ النَّاسَ يُطْلَمُ

Kim silahıyla kendi alanını korumazsa yıkılır. Kim (hak eden) insanlara zulmetmezse zulme uğrar.

Bârûdî, Zuheyr b. Ebî Sulmâ'ya ait olan yukarıdaki beyitten tenâs yapmıştır. Ondan farklı olarak, ikinci şatırda, saldırıya maruz kalan kimsenin kendisini korumazsa şerefini de kaybedeceğinden bahsederek mananın gelişmesini sağlamıştır:

⁶⁸ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebl-'Arabî el-'Asru'l-Câhilî* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 39.

⁶⁹ Dayf, *'Asru'l-Câhilî*, 183-185.

⁷⁰ Ahmet Savran, "İmruülkays b. Hucr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Mart 2021).

⁷¹ İmruü'l-Kays, *Dîvânu İmruü'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1984), 65-66.

⁷² Bârûdî, *Dîvân*, 107.

⁷³ Zuheyr b. Ebî Sulmâ, *Dîvânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, thk. Alî Hasen Fâ'ûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988/1408), 111.

[Tavîl]⁷⁴

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَدْفَعْ يَدَ الْجَوْرِ إِنْ سَطَّتْ عَلَيْهِ فَلَا يَأْسَفُ إِذَا ضَاعَ مَجْدُهُ

Eğer kişi üzerine gelen zulmün elini geri itmezse, izzeti kaybolduğunda üzülmeyin.

Zuheyr b. Ebî Sulmâ, insanlarla iyi geçinmenin önemine değinerek aşağıdaki beyti söylemiştir: [Tavîl]⁷⁵

وَمَنْ لَا يُصَانِعُ فِي أُمُورٍ كَثِيرَةٍ يُضْرَسُ بِأَنْبَابٍ وَيُوطَأُ بِمَنْسِمٍ

Kim pek çok işte geçim ehli olmazsa dişlerle ezilir, tabanlar-la da çiğnenir.

Bârûdî, Zuheyr'in beytinden tenâs yaparak aynı konuyu aynı manalarla ele almıştır: [Tavîl]⁷⁶

وَمَنْ لَمْ يَدَارِ النَّاسَ عَادَاهُ صَحْبُهُ وَأَنْكَرُهُ مِنْ قَوْمِهِ مَنْ يَسُودُهُ

Kim insanlarla iyi geçinmezse dostu kendisine düşmanlık yapar, kavminin lideri de inkâr onu eder.

Bârûdî'nin aynı manayı işlediği bir diğer beyit de şöyledir: [Tavîl]⁷⁷

وَمَنْ لَمْ يَغَالِطْ فِي الزَّمَانِ عَدُوَّهُ وَيُيَدِّي لَهُ الْحُسْنَى فَلَيْسَ بِحَازِمٍ

Kim zaman içinde düşmanına oyun oynamaz ve ona güzellikleri göstermezse, doğru görüşlü değildir.

Bârûdî'nin etkilendiği bir diğer Câhiliye Dönemi şairi, Antera b. Şeddâd'tır. Antera aşağıdaki beyitte şairlerin kendilerinden sonraya hoş ifadeler bırakmadıklarını şöyle ifade etmiştir: [Kâmil]⁷⁸

هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِنْ مُرَدِّمٍ أَمْ هَلْ عَرَفَتِ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُمٍ

Şairler şiirden geriye (söyleyecek) bir şey mi bıraktılar, yoksa evi başka yer zannettikten sonra tanıdın mı?

Bârûdî, yukarıdaki beyitteki manayı kasidesinde şöyle ele almıştır:⁷⁹ [Kâmil]⁸⁰

كَمْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِنْ مُرَدِّمٍ وَكَرَبَّ تَالٍ بَرَّ شَاؤُ مُقَدِّمٍ

Şairler geriye nice (söyleyecek) şiirler bıraktılar. Nice arkasından gelenler öncekinin güzelliklerini geçtiler.

Bârûdî, Antera'nın beytinin ilk şatırında ifade edilen manayı ele almış ancak sonraki şairlerin de önceki şairlerin bıraktıkları güzel sözleri geliştirebileceklerini ifade ederek eleştirisini belirtmiştir. Bu beyitte hem kendisini kastetmekte hem de bir şairin şiirinde tenâs sanatının varlığının doğal olduğunu ifade etmektedir. Antera ve Bârûdî'ye ait beyitlerin bulunduğu kasidelerin aynı konuyu ele almaları,

⁷⁴ Bârûdî, *Dîvân*, 126.

⁷⁵ Zuheyr b. Ebî Sulmâ, *Dîvân*, 110.

⁷⁶ Bârûdî, *Dîvân*, 149.

⁷⁷ Bârûdî, *Dîvân*, 521.

⁷⁸ Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni 'Antera* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1992/1412), 147.

⁷⁹ Muğîz, "Tenâs", 95.

⁸⁰ Bârûdî, *Dîvân*, 584.

aynı vezin ve aynı kafiye de olmaları Bârûdî'nin, Anteraya muaraza yaparak kasidesini yazmış olduğunu göstermektedir.

Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında Lebîd b. Rebîa da bulunmaktadır. Lebîd şiirinde, zamanla insanların ölüme yaklaştığını ancak dağların ve sarayların varlığını sürdürdüğünü şöyle ifade etmiştir: [Tavîl]⁸¹

بَلِينَا وَمَا تَبَلَى النُّجُومُ الطَّوَالِعُ وَتَبَقَى الْجِبَالُ بَعْدَنَا وَالْمَصَانِعُ
Parlak yıldızlar eskimediği halde biz eskidik. Bizden sonra dağlar ve saraylar ardımızda kalacak.

Bârûdî de Lebîd'den etkilenerek aynı konuyu şiirinde ele almış ve onun gibi بَلِينَا kelimesini beytinin başlangıcında kullanmıştır: [Tavîl]⁸²

بَلِينَا وَسِرْبَالُ الزَّمَانِ جَدِيدُ وَهَلْ لِأَمْرِي فِي الْعَالَيْنِ خُلُودُ
Zamanın elbisesi yeniyken biz eskidik. Âlemde bir kişi için ebedilik var mıdır?

Lebîd aşağıdaki beytinde insanların farklı karakterde olduklarını şöyle belirtmiştir: [Tavîl]⁸³

وَمَا النَّاسُ إِلَّا عَامِلَانِ فَعَامِلٌ يُتَبَّرُ مَا يَبْنِي وَآخَرٌ رَافِعٌ
İnsanlar sadece iki işçidir. Biri yaptığını yok eder diğeri yüceltir.

Bârûdî de Lebîd'den etkilenmiş ve insanların farklı karakterlerini ifade ederken benzer kelimeleri aynı üslupla kullanmıştır: [Tavîl]⁸⁴

وَمَا النَّاسُ إِلَّا كَادِحَانِ فَعَامِلٌ يَسِيرٌ عَلَى قَصْدٍ وَآخَرٌ جَاهِلٌ
فَلْدُو الْعِلْمَ مَأْخُودٌ بِأَسْبَابِ عِلْمِهِ وَدُو الْجَهْلِ مَقْطُوعُ الْقَرِينَةِ جَافِلٌ
İnsanlar sadece iki işçidir. Âlim bir amaç üzere yürür diğeri câhildir.
İlim sahibi ilim yollarından sorumlu tutulacaktır. Câhil ise yolunu şaşırmıştır.

Yukarıda tenâs konusuyla ilgili olarak verilen örneklerde Bârûdî'nin Câhiliye Dönemi şairlerinden İmruülkays, Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Antera ve Lebîd b. Rebîa'dan etkilendiği, Bârûdî'nin onların şiirlerindeki mana ve kelimeleri kendi şiirlerinde kullandığı, hatta bazı şiirlerinde muârazalar yaptığı görülmektedir. Bârûdî'nin şiirleri ile bu şairlerin şiirleri arasında tenâs sanatının varlığı açıkça görülmektedir.

3.2. İslâm'ın İlk Dönemi

Kur'ân'ın nuzûlünden Emevîler'in yıkılışına kadar geçen süre İslâmî Dönem olarak ifade edilmiş, bu dönemin Emevîler'in kuruluşuna kadar geçen bölümü İslâm'ın İlk Dönemi olarak adlandırılmıştır.⁸⁵ Bu dönemde Arapların Kur'ân okumaya ve ezberlemeye önem verdikleri, şiirin duraklama dönemine girdiği, İslâm'ın

⁸¹ Lebîd b. Rebîa, *Dîvânü Lebîd b. Rebîa* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 88.

⁸² Bârûdî, *Dîvân*, 191.

⁸³ Lebîd b. Rebîa, *Dîvân*, 89.

⁸⁴ Bârûdî, *Dîvân*, 433-434.

⁸⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-'Asru'l-İslâmî* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif bi Mısır, ts.), 9, 137.

getirdiği ölçüler nedeniyle, şiirde bazı konuların terkedildiği; ahiret, cihat ve peygambere övgü gibi yeni konuların işlenmeye başlandığı belirtilmiştir.⁸⁶

İslâm'ın İlk Dönemi'nde Bârûdî'nin etkilendiği şairlerin, diğer dönemlere göre sınırlı olduğu görülmektedir. Bu dönemde etkilendiği kişiler arasında şair kişiliği ile öne çıkmasa da kendisine bir şiir divanı atfedilen Hz. Ali (r.a.) bulunmaktadır.⁸⁷ Bu Divan'da, kişinin dedesiyle övünmek yerine onların şerefine layık işler yapması gerektiğini belirten şu ifadeler kullanılmıştır: [Meczû'l-Basît]⁸⁸

إِنَّ الْفَتَى مَنْ يَقُولُ هَا أَنَا ذَا لَيْسَ الْفَتَى مَنْ يَقُولُ كَانَ أَبِي

Delikanlı ben buradayım diyendir. Delikanlı, atam şöyleydi diyen değildir.

Bârûdî de bu beyitten etkilenerak aynı manayı kendi beytinde kullanmıştır: [Kâmil]⁸⁹

حَتَّمْ تَفْخَرْ بِالْجُدُودِ وَلَمْ تَنْلِ مَا أَحْرَزْتَ تِلْكَ الْجُدُودُ الْفَاحِرَةَ

Yüce dedelerinin yaptıklarına ulaşamadığın halde, ne zamana kadar atalarınla övüneceksin.

Bârûdî'nin etkilendiği bir diğer şair, Nâbiga el-Ca'dî'dir. Nâbiga ağırbaşlılık konusunu aşağıdaki beyitlerde şöyle ifade etmiştir: [Tavîl]⁹⁰

وَلَاخِيرَ فِي جَهْلٍ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ حَلِيمٌ إِذَا مَا أوردَ الْأَمْرَ أَصْدَرَ

وَلَاخِيرَ فِي جِلْمٍ إِذَا لَمْ تَكُنْ لَهُ بَوَادِرُ تَحْيِي صَفْوَهُ أَنْ يُكْدِرَا

İşin nereye varacağını bilen ağırbaşlı bir kişiye ait olmadıkça öfkede hayır yoktur.

Saflığının bozulmasından koruyacak öfke olmadıkça ağırbaşlılıkta hayır yoktur.

Bârûdî, Nâbiga'dan etkilenerak benzer manayı kendi şiirinde kullanmış ve bazen sabretmenin de kaçınılmaz olduğunu şöyle belirtmiştir: [Tavîl]⁹¹

وَمَا الْجِلْمُ عِنْدَ الْخَطْبِ وَالْمَرْءُ عَاجِزٌ بِمُسْتَحْسَنِ كَالْجِلْمِ وَالْمَرْءُ قَادِرٌ

وَلَكِنْ إِذَا قَلَّ النَّصِيرُ وَأَعْوَزَتْ دَوَاعِي الْمُنَى فَالْصَبْرُ فِيهِ الْمَعَادِرُ

Kişi aciz iken, zor anındaki ağırbaşlılık, kişi güçlü olduğundaki kadar güzel değildir.

Ancak yardımcıları azalır ve ümit yolları yok olursa, orada sabır mazur görülür.

⁸⁶ Muhammet Vehbi Dereli, "İbn Raşık el-Kayravânî ve Belâgat İlmine Etkisi", *Bilimname 2/* (2017), 295; Hannâ Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târihi'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986), 41-42.

⁸⁷ Bu Divân'ın Hz. Ali'ye ait olması konusunda şüpheler bulunmaktadır. bk. Mehmet Yaşar Kandemir, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 04 Nisan 2021).

⁸⁸ Ali b. Ebî Tâlib, *Divânü'l-İmâm Ali*, thk. Ne'îm Zerzûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 25.

⁸⁹ Bârûdî, *Divân*, 266.

⁹⁰ Nâbiga el-Ca'dî, *Divânü'n-Nâbigati'l-Ca'dî*, thk. Vâzih es-Samed (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 85. Nâbiga yukarıda aktardığımız beyitlerin bulunduğu kasidesini Hz. Muhammed'in huzurunda okumuş, O da kendisine dua etmiştir: bk. Ebû Muhammed el-Hâris, *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâidi musnedi'l-Hâris*, thk. Huseyn Ahmed Sâlih el-Bâkirî (Medine: Merkezu Hıdmeti's-Sunne ve's-Sıratî'n-Nebeviyye, 1992/1413), 2/844; Ebu'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed, *el-Fevâid*, thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi (Riyad: Mektebetu'l-Ruşd, 1412), 2/185.

⁹¹ Bârûdî, *Divân*, 239.

Bârûdî, Nâbiga'dan tenâs yapmakla beraber, yenilgiyle karşılaştığında sabrın kaçınılmaz olduğunu belirterek şiirine farklı bir bakış açısını yansıtmış ancak mananın zayıflamasına neden olmuştur. Nâbiga'nın beyitlerinin daha güzel olduğu görülse de bu durum, Bârûdî'nin yaşadığı dönemde İslâm coğrafyasının Batı medeniyeti karşısındaki yenilgisinin şiire yansımaları olarak görülebilir.

Bârûdî, Nâbiga'nın yukarıdaki beyitlerinin etkisiyle benzer manayı başka bir şiirinde kullanarak hem hilm hem de sabır konusunu ele almıştır: [Basît]⁹²

فَالْجُلْمُ مَا لَمْ يَكُنْ عَنْ قُدْرَةِ حَوْرٍ وَالصَّبْرُ فِي غَيْرِ مَرَضَاءِ الْعَلَا نَدْمٌ

فَارْعَبْ بِنَفْسِكَ عَنْ حَالِ تَضَامٍ بِهَا فَلَيْسَ بَعْدَ اطْرَاحِ الدَّلِّ مَا يَصِمُّ

Ağırbaşlılık güçten kaynaklanmadıkça zayıflıktır. Sabır da yüceliği arzulamadıkça pişmanlıktır.

Kendin için zulme uğradığın bir durumu arzulama. Zilleti kabul ettikten sonra daha ayıplanacak bir şey kalmamıştır.

Sonuç olarak Bârûdî'nin İslâm'ın İlk Dönemi şairlerinden etkilendiği, onların kullandığı mana ve kelimeleri kendi şiirinde kullandığı, bu nedenle Bârûdî'nin şiirleriyle, İslâm'ın İlk Dönemi şiirleri arasında tenâs sanatının bulunduğu görülmektedir.

3.3. Abbâsîler Dönemi

Abbâsîlerin 132/750 yılında kurulmasından Abbâsîlerin yıkılışına kadar geçen süre Arap edebiyatında Abbâsîler Dönemi olarak adlandırılmıştır.⁹³ Arap edebiyatının büyük gelişme gösterdiği kabul edilen bu dönemde yaşamış pek çok şairin, Bârûdî'nin şiirlerinde etkisi görülmektedir. Bunlardan biri de Ebu'l Atâhiye'dir. Ebu'l Atâhiye, Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd'in kendisini hapsedmesi sonrasında⁹⁴ onunla olan eski günlerini hatırlatmak için bir şiir yazmış ve şiirin hatimesini aşğıdaki beyitle yapmıştır: [Tavîl]⁹⁵

فَمَنْ لِي بِالْعَيْنِ الَّتِي كُنْتُ مَرَّةً إِلَيْهَا فِي سَالِفِ الدَّهْرِ تَنْظُرُ

Bir zamanlar bana baktığın o gözlerini kim bana bir kez olsun geri verebilir?

Bârûdî, Ebu'l Atâhiye'den etkilenerek aynı manayı şiirinde kullanmıştır: [Kâmil]⁹⁶

هِيَ نَظْرَةٌ فَاْمُنُّنْ عَلَيَّ بِأُخْتِهَا فَالْحَمْرُ مِنْ أَمِّ الْخُمَارِ شِفَاءُ

O, bir bakıştır. Onun benzeriyle bana lütufta bulun. İçki, sarhoşun baş ağrısına şifadır.

Abbâsîler Dönemi'nin meşhur şairleri arasında yer alan Mutenebbî de Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında yer almaktadır. Mutenebbî, lider olabilmek için çeşitli sıkıntılara göğüs gerebilmek gerektiğini, bu sıkıntılar olmasaydı tüm

⁹² Bârûdî, *Dîvân*, 603.

⁹³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-'Asru'l-'Abbâsiyyi'l-Evvel* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 565-573; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Mart 2021).

⁹⁴ Ebu'l-'Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-'Atâhiye* (Beyrut: Dâru Beyrût li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1986/1406), 214.

⁹⁵ Ebu'l-'Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-'Atâhiye*, 215.

⁹⁶ Bârûdî, *Dîvân*, 38.

insanların efendi olacağını ve insanlar arasında üstünlüğün kalmayacağını şöyle ifade etmektedir: [Basî]97

لَوْلَا الْمَشَقَّةُ سَادَ النَّاسُ كُلُّهُمْ الْجُودُ يُفْقِرُ وَالْإِقْدَامُ قَتْلُ

Eğer meşakkatler olmasaydı tüm insanlar efendi olurdu. Zira cömertlik fakir eder ve cesaret de kırıp geçirir.

Bârûdî, Mutenebbî'den etkilenerek aynı manayı benzer kelimelerle şöyle ifade etmiştir: [Tavîl]98

وَلَوْلَا تَكَالِيفُ السِّيَادَةِ لَمْ يَحْبُ جَبَانٌ وَلَمْ يَحِوِ الْفَضِيلَةَ نَائِرُ

Eğer liderliğin külfetleri olmasaydı korkak kaybetmez; devrimci de üstünlüğü kazanamazdı.

Mutenebbî kendisini överek hem savaşçılığından hem de uzlaşmacı özelliğinden bahsetmiş ve hasmının isteğine göre uygun olanı kullanabilecek güçte olduğunu şöyle beyan etmiştir: [Basî]99

الْخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفُنِي وَالسَّيْفُ وَالرَّمْحُ وَالْقِرطَاسُ وَالْقَلَمُ

At, gece, çöl, kılıç, mızrak, kâğıt ve kalem beni tanır.

Mısır'dan Şam'a doğru yaptığı yolculukta eşkıyaların saldırısından kaçmayı istediğinde bu beyitleri kölesinin hatırlatması üzerine, eşkıyalarla çatışmayı tercih edip öldürülmüştür.¹⁰⁰ Bârûdî de Mutenebbî'den etkilenerek aynı manayı eş anlamlı kelimeler kullanarak şöyle ifade etmiştir: [Tavîl]101

أَنَا ابْنُ الْوَعَى وَالْخَيْلِ وَاللَّيْلِ وَالطُّبَا وَسُورِ الْقَنَا وَالرُّأْيِ وَالْعَقْدِ وَالْحَلِّ

Ben savaş, at, gece, kılıcın keskinliği, mızrak, görüş, anlaşma ve çözümün oğluyum.

Bârûdî'nin etkilendiği Abbâsîler Dönemi şairleri arasında Ebû Firâs el-Hamdânî de bulunmaktadır. Ebû Firâs kasidesinin matla'ında gönlün aşk konusunda söz dinlemediğini şöyle ifade etmektedir: [Tavîl]102

أَرَاكَ عَصِيَّ الدَّمْعِ شِيمَتَكَ الصِّبْرُ أَمَا لِلْهَوَى بَيْتِي عَلَيَّ وَلَا أَمْرُ

Senin gözyaşı akıtmadığını, mizacının sabır olduğunu görüyorum. Aşkın senin üzerinde bir yasağı veya bir emri yok mu hiç!

Bârûdî, Ebû Firâs'dan etkilenerek aynı manayı benzer kelimelerle ifade etmiştir. Kasidelerin vezinleri ve kafiyeleri de aynıdır:¹⁰³ [Tavîl]104

فَكَيْفَ يَعْيبُ النَّاسُ أَمْرِي وَلَيْسَ لِي وَلَا لِأَمْرِي فِي الْحُبِّ بَيْتِي وَلَا أَمْرُ

Ne bana ne de bir başkasına aşkla ilgili ne bir yasak ne de bir emir olduğu halde insanlar, benim durumumu nasıl ayıplarlar?

⁹⁷ Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrût li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1983/1403), 490.

⁹⁸ Bârûdî, *Dîvân*, 240.

⁹⁹ Mutenebbî, *Dîvân*, 332.

¹⁰⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1900), 123.

¹⁰¹ Bârûdî, *Dîvân*, 439.

¹⁰² Ebu Firâs el-Hamdânî, *Dîvânu Ebi Firâs el-Hamdânî* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994/1414), 162.

¹⁰³ Muğîz, "Tenâs", 105.

¹⁰⁴ Bârûdî, *Dîvân*, 216.

Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında Ebu'l-Alâ el-Maarrî de bulunmaktadır. Ebu'l-Alâ öncekilerin yapamadığı işleri yaparak fazilet kazandığını şöyle ifade etmektedir: [Tavîl]¹⁰⁵

وَأِنِّي وَإِنْ كُنْتُ الْأَخِيرَ زَمَانُهُ لَأَتِ بِمَا لَمْ تَسْتَطِعْهُ الْأَوَائِلُ
Şayet ben, son zamanda (yaşamış) olsam da öncekilerin yapamadıklarını yapmışımdır.

Bârûdî, Ebu'l-Alâ'dan etkilenecek aynı manayı kasidesinde ifade etmiştir. O da güzel şiirlerin söylendiği dönemler geride kalsa da üstünlüğü nedeniyle geçmişte yaşayanların önüne geçtiğini belirterek kendisini övmüştür: [Tavîl]¹⁰⁶

فَإِنْ يَكُ عَصْرُ الْقَوْلِ وَتَى فَإِنِّي بِفَضْلِي وَإِنْ كُنْتُ الْأَخِيرَ مُقَدَّمٌ
Şiir söyleme devri geçip gitse de ben sonradan gelmeye rağmen üstünlüğümle öndeyim.

Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında hikmet şairi olarak bilinen Sâlih b. Abdulkuddûs de bulunmaktadır. Sâlih b. Abdulkuddûs, tüm beyitleri hikmet ifade eden şiirleri ile meşhur olmuş bir şairdir. İkiyüzlü kişiler için kasidesinde şu ifadeleri kullanmaktadır: [Basît]¹⁰⁷

قُلْ لِلَّذِي لَسْتُ أَذْرِي مِنْ تَلْوِيهِ أَنَا صِحُّ أَمْ عَلَيَّ غِشٌّ يُدَاجِنِي
إِنِّي لَأَكْثَرُ بِمَا سُمِّتِي عَجَبًا يَدٌ تَشُجُّ وَأُخْرَى مِنْكَ تَأْسُونِي
Renk değiştirmesini anlayamadığım kimseye de ki: "Nasihah mi ediyorsun yoksa benden sakladığın bir aldatmaca mı var?
Ben senin yaptıklarına çok şaşırıyorum. Bir elin yaralıyor diğeri ise bana teselli veriyor."

Bârûdî, Sâlih b. Abdulkuddûs'den etkilenecek tüm beyitleri hikmet ifade eden bir şiir yazmıştır. İki şairin kasideleri üslup, konu ve kafiye açısından aynı olduğu için Bârûdî'nin muâraza yaptığı görülmektedir. Yukarıdaki beyitlere mana- ca yakın olan beyitler şöyledir: [Vâfir]¹⁰⁸

وَذِي وَجْهَيْنِ تَلْقَاهُ طَلِيقًا حَيَّاهُ وَبَاطِنُهُ حَزِينُ
يُعَاطِيكَ أَلْمُنَى بِلِحَاطِ رِيمٍ وَيَيْنَ ضُلُوعِهِ صَبُّ كَمِينُ
Bâtını hüznü olduğu halde ikiyüzlü kimsenin yüzünü güleç görürsün.
Sana ceylan bakışıyla ümit verir. Kaburgaları arasında saklı bir kertenkele vardır.

Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında Ebû Nuvâs da bulunmaktadır. Ebû Nuvâs'ın sevgilisine hitaben yazmış olduğu beyit şöyledir: [Tavîl]¹⁰⁹

أَجَارَةَ بَيْتِنَا أَبُوكَ عَيُورُ وَمَيْسُورُ مَا يُرْجَى لَدَيْكَ عَسِيرُ

¹⁰⁵ Hâsimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 2/274.

¹⁰⁶ Bârûdî, *Dîvân*, 607.

¹⁰⁷ Abdullah Hatîb, *Sâlih b. Abdilkuddûs el-Basrî* (Basra: Dâru Menşûrât el-Basrî, 1967), 140.

¹⁰⁸ Bârûdî, *Dîvân*, 683.

¹⁰⁹ Ebû Nuvâs, *Dîvânu Ebî Nuvâs bi rivâyeti's-Savli*, thk. Behcet Abdulğafûr el-Hadîsî (Abu Dabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2010), 276.

Ey evlerimizin komşusu! Baban kıskançtır. Arzu edilen kolaylık senin yanında zordur.

Bârûdî, Ebû Nuvâs'ın adını zikrederek ve beytinin ilk şatırını ikinci şatırda aynen kullanarak aşağıdaki beyti söylemiştir. İki kasidenin aynı vezin, kafiye ve muhtevada olması nedeniyle, Bârûdî'nin kasidesinin Ebû Nuvâs'a muaraza olarak yazılmış olduğu görülmektedir:¹¹⁰ [Tavîl]¹¹¹

وَلَوْ كُنْتُ أَدْرَكْتُ النَّوَائِيَّ لَمْ يَقُلْ أَجَارَةَ بَيْتِنَا أَبُوكَ عَيُورُ

Ebu Nuvâs'a yetişseydim: "Ey evlerimizin komşusu! Baban kıskançtır" ifadesini söylemezdi.

Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında Beşşâr b. Burd de bulunmaktadır. Beşşâr, kendisini kıskananlar için bunun kendisinden önceki fazilet sahibi insanların da başına geldiğini şöyle belirtmiştir: [Basîl]¹¹²

إِنْ يَحْسُدُونِي فَإِنِّي غَيْرٌ لِأَبِيهِمْ قَبْلِي مِنَ النَّاسِ أَهْلُ الْفَضْلِ قَدْ حَسَدُوا

فَدَامَ لِي وَلَهُمْ مَا بِي وَمَا بِي وَمَاتَ أَكْثَرُنَا غَيْظًا بِمَا يَحْدُ

Eğer beni kıskanıyorsa onları kınayacak değilim. Çünkü benden önce de fazilet sahibi insanlar kıskanılmıştır.

Bende ve onlarda olan benim için de onlar için de devam etti. Çoğumuz da kırgınlığından dolayı elinde olanla öldü.

Bârûdî, aşağıdaki beyitlerde Beşşâr b. Burd'den etkilenererek aynı manayı ifade etmiştir: [Basîl]¹¹³

فَإِنْ يَكُنْ سَاءَهُمْ فَضْلِي فَلَا عَجَبٌ فَالْشَّمْسُ وَهِيَ ضِيَاءُ أَفَّةِ الْمُقَلِّ

نَزَّهَتْ نَفْسِي عَمَّا يَدُنُّونَ بِهِ وَنَحْلَةُ الرَّوْضِ تَأْتِي شِيمَةَ الْجُعَلِّ

Şayet üstünlüğüm onlara kötülük yapıyorsa şaşırıcı değil. Güneş bir ışık olarak bakışların afetidir.

Onların kirletmelerinden kendimi uzaklaştırdım. Bahçenin arısı böceğin tabiatını kabul etmez.

Bârûdî'nin etkilendiği şairlerden biri de Ebû Temmâm'dır. Ebû Temmâm gönlün ilk sevdiği kişiye ait olduğu, ondan başka sevgililer olsa da ilk sevgilinin unutulamayacağını şöyle ifade etmiştir: [Kâmil]¹¹⁴

نَقَلَ فَوَادَكَ حَيْثُ شِئْتَ مِنَ الْهَوَى مَا الْحُبُّ إِلَّا لِلْحَبِيبِ الْأَوَّلِ

كَمْ مَنَزِلٍ فِي الْأَرْضِ يَأْلَفُهُ الْفَتَى وَحَيْنُهُ أَبَدًا لِأَوَّلِ مَنَزِلِ

Gönlünü, istediğin aşka taşı. Aşk ancak ilk sevgilindir.

Delikanlı yeryüzünde nice evlere alıştır da, Onun sıla hasreti hep ilk ev içindir.

Bârûdî, Ebû Temmâm'dan etkilenererek aşağıdaki beyitte aynı manayı ifade etmiştir: [Kâmil]¹¹⁵

¹¹⁰ Muğîz, "Tenâs", 95.

¹¹¹ Bârûdî, *Dîvân*, 208.

¹¹² Beşşâr b. Burd, *Dîvânü Beşşâr b. Burd*, nşr. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr (Kahire: Matbaatu Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1957), 3/97.

¹¹³ Bârûdî, *Dîvân*, 403.

¹¹⁴ Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994/1414), 2/290.

¹¹⁵ Bârûdî, *Dîvân*, 645.

وَالنَّفْسُ مُوَلَّعَةٌ وَإِنْ هِيَ صَادَقَتْ خَلْفًا بِأَوَّلٍ صَاحِبٍ وَمَكَانٍ
 Yerine geçecek bir başkasına rastlasa da nefis ilk sahibine
 ve mekânına âşıktır.

Ebû Temmâm, Abbâsî halifesi Ahmed b. el-Mutasım'ı (Müstâîn-Billâh) (öl. 866) överken Arap edebiyatında meşhurlaşmış şahsiyetleri sayarak şöyle söylemektedir: [Kâmil]¹¹⁶

إِقْدَامُ عَمْرٍو فِي سَاحَةِ حَاتِمٍ فِي جِلْمٍ أَحْتَفَ فِي ذَكَاءِ إِيَّاسٍ
 Amr'ın cesareti Hâtim'in cömertliğinde, Ahnef'in ağırbaşlılığında ve İyâs'ın zekâsındadır.

Bârûdî, Ebû Temmâm'dan etkilenerek aşağıdaki beyti söylemiştir: [Tavîl]¹¹⁷

ذَكَاءُ أَرِسْطَالِيَسٍ فِي جِلْمٍ أَحْتَفَ وَهَيْمَةُ عَمْرٍو فِي سَاحَةِ حَاتِمٍ
 Aristo'nun zekâsı Ahnef'in ağırbaşlılığında, Amr'ın himmeti
 Hâtim'in cömertliğindedir.

Yukarıda ele aldığımız beyitlerde görüldüğü gibi Bârûdî'nin Abbâsî Dönemi şairlerinden Ebu'l Atâhiye, Mutenebbî, Ebû Firâs el-Hamdânî, Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Sâlih b. Abdulkuddûs, Ebû Nuvâs, Beşşâr b. Burd ve Ebû Temmâm'dan etkilendiği, onların kullandığı mana ve kelimeleri kendi şiirlerinde kullandığı bu nedenle Bârûdî'nin şiirleriyle Abbâsîler Dönemi şairlerinin şiirleri arasında tenâs sanatının bulunduğu görülmektedir.

3.4. Eyyûbîler Dönemi

Fâtımî Devleti içindeki vezirlik kavgası yüzünden başlayan mücadele ve ardından baş gösteren Haçlı tehlikesi karşısında Fâtımî halifesi Âdîd-Lidînillâh (ö. 567/1171), Nureddin Zengî'den (öl. 569/1174) yardım istemiş, Haçlılarla yapılan savaşta Zengî'nin, Eseduddîn Şîrkûh (öl. 564/1169) kumandasındaki ordusu Kahire'ye girmiştir.¹¹⁸ Fâtımî vezirliğine tayin edilen Şîrkûh'un iki ay sonra ölmesi üzerine Fâtımî halifesi, Şîrkûh'un yeğeni Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi (öl. 588/1193)¹¹⁹ vezaret makamına atamıştır. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin mücadelesiyle Şii Fâtımî Devleti 567/1171 yılında yıkılıp Abbâsî halifesi adına okunan hutbe ile 648/1250 yılına kadar devam edecek Eyyûbî Devleti kurulmuştur.¹²⁰ Bu dönemde yaşamış ve Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında İbnu'l-Fâriz de bulunmaktadır. İbnu'l-Fâriz bir kasidesinde güzel anların kişiye kısa, kötü anların ise uzun geldiğini şöyle belirtmiştir: [Basît]¹²¹

¹¹⁶ Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm*, 1/362.

¹¹⁷ Bârûdî, *Dîvân*, 525.

¹¹⁸ Muhammed Suheyl Takkûş, *Târîhu'l-Eyyûbiyyîn fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm ve İklîmi'l-Cezîra* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1999), 14.

¹¹⁹ Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler (1169-1260)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 18; Takkûş, *Târîhu'l-Eyyûbiyyîn*, 16-18; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyubi Devleti Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 39-41.

¹²⁰ Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983), 36-38; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 41-51; Kuşçu, *Eyyubi Devleti Teşkilatı*, 52-59.

¹²¹ İbnu'l-Fâriz, *Dîvânu İbni'l-Fâriz* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 145.

أَعْوَامٌ إِقْبَالِهِ كَالْيَوْمِ فِي قِصْرِ وَيَوْمٌ إِعْرَاضِهِ فِي الطُّولِ كَالْحَجَجِ
Onun var olduğu yıllar bir gün gibi kısadır. Ayrıldığı gün ise yıllar gibi uzundur.

Bârûdî, yukarıdaki beytin ikinci şatırından etkilenecek aynı manayı şöyle ifade etmiştir: [Basîf]¹²²

لَيْلٌ عِيَاهِبُهُ حَيْرَى وَأَنْجُمُهُ حَسْرَى وَسَاعَاتُهُ فِي الطُّولِ كَالْحَجَجِ
Karanlığı şaşırıcı, yıldızları hüsrân, saatleri yıllar gibi olan bir gece vardır

Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında İbn Senâilmülk de bulunmaktadır. İbn Senâilmülk şecaatiyle övüldüğü fahr temalı beyitlerinde, başına gelecek belalardan ve ölümden korkmadığını, başkalarının kendisinin cesaretine sahip olmadığını şöyle belirtmiştir: [Tavîl]¹²³

سِوَايَ يَخَافُ الدَّهْرَ أَوْ يَرْهَبُ الرَّدَى وَغَيْرِي يَهْوَى أَنْ يَكُونَ مُحَلَّدًا
 وَكَئِنِّي لَا أَزْهَبُ الدَّهْرَ إِنْ سَطَا وَلَا أَحْذِرُ الْمَوْتَ الرَّؤَامَ إِذَا عَدَا
Başkası felekten korkar veya ölümden çekinir. Başkası ebedî olmayı arzu eder.
Ancak ben ne geldiğinde felekten korkarım, ne de kötü ölüm saldırdığında çekinirim.

Bârûdî'nin, İbn Senâilmülk'den etkilenecek yukarıdaki beyitlerdeki anlamı kullandığı görülmektedir: [Tavîl]¹²⁴

فَإِيَّاكَ أَنْ تَغْتَرَّ يَا صَاحِبَ الْهَوَى فَإِنَّ الرَّدَى جَلْفُ الْهَوَى وَعَقِيدُهُ
 وَمَا أَنَا مِنْ يَرْهَبُ الْمَوْتَ إِنْ سَطَا إِذَا لَمْ تَكُنْ نُجْلَ الْعِيُونِ شُهُودُهُ
Ey dostum! Sen sakın aşkla gururlanma. Ölüm aşkın müttefiki ve komutanıdır.
Güzel gözler şahit olmayacaksa, geldiğinde ölümden korkanlardan değilim ben.

Bârûdî, İbn Senâilmülk'ün yukarıdaki beytinin manasını, benzer kelimeler kullanarak başka bir kasidesinde şöyle ifade etmiştir: [Tavîl]¹²⁵

سِوَايَ بَسْخَانِ الْأَعَارِيدِ يَطْرُبُ وَغَيْرِي بِاللَّدَاتِ يَلْهُو وَيُعْجَبُ
 وَمَا أَنَا مِنْ تَأْسِيرِ الْحَمْرِ لُبَّهُ وَيَمْلِكُ سَمْعِيهِ الزَّرَاعُ الْمُتَّقَبُ
Başkası şarkıların sevgisiyle coşar. Başkası lezzetlerle eğlenir ve şaşırır.
Ben içkinin aklını esir ettiği ve kulaklarına delikli kamışın hâkim olduğu kimselerden değilim.

İbn Senâilmülk'e ait olan yukarıdaki beyitler, kasidenin matla'ı olduğu gibi Bârûdî'nin yukarıda zikrettiğimiz beyti de kasidenin matla'ıdır. Bârûdî'nin meşhur beyitlerden alıntılar yapması ve alıntı yaptığı beyti kasidesinin aynı bölümüne yer-

¹²² Bârûdî, *Dîvân*, 100.

¹²³ İbnu Senâi'l-Mülk, *Dîvânu İbni Senâi'l-Mülk* (Haydarabad: Matba'atu Dâirati'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1967/1387), 165.

¹²⁴ Bârûdî, *Dîvân*, 147.

¹²⁵ Bârûdî, *Dîvân*, 55.

leştirmesi, onun şiirlerinde var olan tenâs sanatının dinleyiciye ifade ettiği kültürel bağı daha da güçlendirdiği görülmektedir. Bârûdî'nin tenâs sanatını bu denli özenli kullanmasının, onun sadece bir şiir yazmaktan çok, Arap şiir kültürünü yeniden ihya etme çabası olarak görülmelidir.

Sonuç olarak Bârûdî'nin Eyyûbîler Dönemi şairlerinden İbnu'l-Fâriz ve İbn Senâilmülk'den etkilendiği, onların kullandığı mana ve kelimeleri kendi şiirinde kullandığı, bu nedenle Bârûdî'nin şiirleriyle Eyyûbîler Dönemi şairlerinin şiirleri arasında tenâs sanatının bulunduğu görülmektedir.

3.5. Memlükler Dönemi

Eyyûbî hükümdarı Turan Şah'ın 648/1250 yılında Baybars tarafından öldürülmesi sonrasında Eyyûbîler yıkılarak 923/1517 yılına kadar yaşayacak Memlük Devleti kurulmuştur.¹²⁶ Arap edipleri tarafından çok parlak bir dönem olmadığı ifade edilse de¹²⁷ Bârûdî bu dönemde yaşamış şairlerden biri olan Tuğraî'den etkilmiştir. Tuğraî bir beyitinde gözleri av aletlerine benzeterek aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır: [Kâmil]¹²⁸

مَا كُنْتُ أَعْلَمُ قَبْلَ نَزَلَةِ الْجَمَى أَنَّ الْحَبَائِلَ وَالسَّهَامَ عِيُونُ
Eve konuk olmadan önce kapan ve okların gözler olduğunu bilmezdim.

Bârûdî de aynı manayı benzer kelimelerle şu şekilde ifade etmiştir:¹²⁹ [Kâmil]¹³⁰

مَا كُنْتُ أَعْلَمُ قَبْلَ طَارِقَةِ الْهَوَى أَنَّ الْعُيُونَ مَصَائِدُ الْأَلْبَابِ
Aşka düşmeden önce gözlerin aklın kapısını olduğunu bilmezdim.

Bârûdî'nin etkilendiği şairler arasında Bûsîrî de bulunmaktadır. Bûsîrî Hz. Muhammed'e yazmış olduğu *Kaside-i Bürde* isimli şiirinde Medine'yi anarak O'na olan özlemini şöyle ifade etmiştir: [Basît]¹³¹

أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بِيْذِي سَلَمٍ مَرَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُغْلَقَةِ بَدَمٍ
أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تَلْقَاءِ كَاطِمَةٍ وَأَوْمَصَ الْبَرْقُ فِي الظَّلْمَاءِ مِنْ إَصَمٍ
Zi Selem'deki komşuları hatırladığın için mi gözünden akan yaşı kanla karıştırıyorsun (kanlı yaş akıtıyorsun).
Yoksa Medine tarafından bir rüzgâr mı esti ve İdam Dağı'ndan karanlıkta bir şimşek mi çaktı?

Bârûdî de Bûsîrî'den etkilenecek aynı manayı benzer kelimelerle şöyle ifade

¹²⁶ Kâzım Yaşar Kopruman, *Mısır Memlükleri Tarihi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 6; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994), 10/427.

¹²⁷ Fâhûrî, *el-Câmi*, 43; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî 'asru'd-duvel ve'l-imârât* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.).

¹²⁸ Tuğraî, *Dîvân'u't-Tuğraî*, thk. Ali Cevât et-Tâhir - Yahyâ el-Cebûrî (Doha: Matba'atu'd-Dûhati'l-Hadîse, 1986/1406), 376.

¹²⁹ Mutevellî, *Fî şiriyeti'l-ihyâ*, 2/96-97.

¹³⁰ Bârûdî, *Dîvân*, 79.

¹³¹ Şerafeddîn Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî, *Burdetu'l-medîh* (Dâru't-Turâsî'l-Bûdilmî, ts.), 7.

etmiştir: [Basît]¹³²

لَوْلَا الْفَوَاتِنُ مِنْ غِزْلَانٍ كَاظِمَةً مَا كَانَ لِلْحَبِّ سُلْطَانٌ عَلَى الْمُهْجِ
فَهَلْ إِلَى صِلَةٍ مِنْ غَادِرٍ عِدَّةٌ تَشْفِي تَبَارِيحَ قَلْبٍ بِالْفِرَاقِ سَجِ

*Medine'nin güzel ceylanları olmasaydı sevginin canlar üzerin-
de hâkimiyeti de olmazdı*

*Ayrılıktan dolayı feryat eden kalbin yarasına şifa olacak sözü,
bozanın tekrar bağlamasının bir yolu var mı?*

Bûsîrî kasidesinde, Hz. Muhammed'in adını anarak Allah'ın kendisini bağış-
lamasını şöyle istemektedir: [Basît]¹³³

يَا رَبِّ بِالْمُصْطَفَى بَلَّغْ مَقَاصِدَنَا وَاعْفِرْ لَنَا مَا مَضَى يَا وَاسِعَ الْكَرَمِ
يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَا لِي مِنَ الْوُدِّ بِهِ سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمَمِ

*Ey Rabbim! Mustafa vesilesiyle maksatlarımıza ulaştır. Bizim
yaptıklarımızı affet. Ey ihsanı bol olan!*

*Ey yaratılmışların en şerefli! Büyük kıyamet geldiğinde be-
nim senden başka sığınağım yoktur.*

Bârûdî, Bûsîrî'den etkilenerek aynı üslupla ve benzer kelimelerle bağışlan-
ma dilemiştir: [Basît]¹³⁴

يَا رَبِّ بِالْمُصْطَفَى هَبْ لِي وَإِنْ عَظُمَتْ جَرَائِمِي رَحْمَةً تُغْنِي عَنِ الْحُجَجِ
وَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي فَإِنَّ يَدِي مَعْلُولَةٌ وَصَبَاحِي غَيْرُ مُبْلِغِ

*Ey Rabbim! Günahlarım çok olsa da Mustafa vesilesiyle bana
mazerete ihtiyaç bırakmayacak bir şekilde rahmet et.*

Beni nefsimle baş başa bırakma. Elim bağlı, sabahım karanlıktır.

Bûsîrî, nefesine hitap ederek, işlediği büyük günahlar sebebiyle Allah'ın rah-
metinden ümit kesmemesi gerektiğini, Allah'ın mağfireti yanında büyük günahla-
rın bile küçük sayılacağını şöyle ifade etmiştir: [Basît]¹³⁵

يَا نَفْسُ لَا تَقْطِئِي مِنْ ذَلَّةٍ عَظُمَتْ إِنَّ الْكِبَايِرَ فِي الْعُفْرَانِ كَاللَّمَمِ
لَعَلَّ رَحْمَةَ رَبِّي حِينَ يُقْسِمُهَا تَأْتِي عَلَى حَسَبِ الْعِضْيَانِ فِي الْقِسَمِ

*Ey nefis, büyük günahtan dolayı ümitsizliğe kapılma! Büyük
günahlar bağışlanma karşısında küçüktür.*

*Belki de Rabbim rahmetini bölüştürdüğünde (verilen) pay,
isyanın (büyüklüğüne) göre gelir.*

Bârûdî, Bûsîrî'den etkilenerek aynı manayı benzer kelimelerle şöyle ifade
etmiştir: [Basît]¹³⁶

يَا نَفْسُ لَا تَذْهَبِي يَأْسًا بِمَا كَسَبْتَ يَدَاكَ فَاللَّهُ ذُو مَنْ وَعُفْرَانِ
يَعْمُو عَنِ الذَّنْبِ حَتَّى يَسْتَوِيَ كَرَمًا لَدَيْهِ ذُو الْعَمَلِ الْمَبْرُورِ وَالْجَانِي

¹³² Bârûdî, *Dîvân*, 100.

¹³³ Bûsîrî, *Burdetu'l-medîh*, 22.

¹³⁴ Bârûdî, *Dîvân*, 101.

¹³⁵ Bûsîrî, *Burdetu'l-medîh*, 23.

¹³⁶ Bârûdî, *Dîvân*, 691.

*Ey nefis! Yaptıklarından dolayı ümitsizliğe kapılma. Allah lütuf ve bağışlama sahibidir.
O, salih amel işleyenle suçlu denk olana kadar lütfuyla günahı bağışlar.*

Yukarıda incelediğimiz beyitlerde görüldüğü gibi Bârûdî'nin Memlûkler Dönemi şairlerinden Tuğrâî ve Bûsîrî'den etkilendiği, onların kullandığı mana ve kelimeleri kendi şiirinde kullandığı bu nedenle Bârûdî'nin şiirleriyle Memlûkler Dönemi şairlerinin şiirleri arasında tenâs sanatının bulunduğu görülmektedir.

Sonuç

İlk olarak 20. yüzyılda Fransız edebiyatında ortaya çıkan *intertextualité* kavramı İngiliz edebiyatında *intertextuality*, Türk edebiyatında *metinlerarasılık* olarak ifade edilmiştir. Arap edebiyatında *tenâs*, *tedâhulu'n-nusûs* veya *nassıyye* şeklinde tercüme edilse de *tenâs* ifadesi daha çok yaygınlık kazanmıştır. Bir metne etki eden tüm etmenlerin tenâs sanatı içinde değerlendirilmesi nedeniyle, olumsuz bir anlam yüklemek yerine tenâs sanatını, yazarın dilini ve kültürünü korumasının ve geliştirmesinin bir yolu olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Tenâs sanatı, Arap edebiyatına Batı edebiyatından geçmiş yeni bir kavram olarak düşünülse de araştırmalarımıza göre bu sanat, kökleri ilk dönemlerden itibaren var olan erken dönemde *ihdikâ* ve *ihizâ* adıyla, sonraki dönemlerde *serika*, *iktibas*, *tazmîn*, *muâraza*, *nakîza*, *tevlîd* ve *istiâne* adıyla var olan sanatları kapsamaktadır. Bu da Arap belâğatinin erken dönemlerde gelişme gösterdiğinin ispatıdır. Tenâsın Arap edebiyatında alt başlıklara ayrılarak incelenmiş olması Batı edebiyatının bugün bile Arap edebiyatı seviyesine ulaşamadığının bir göstergesidir. Ancak Batı edebiyatında ortaya çıkan tenâs kavramının doğrudan Arap edebiyatına alınması ve Arap edebiyatında varlığının tartışılması, Nahda hareketiyle yaşanan gelişmelere rağmen Modern Arap edebiyatının *cumûd/duraklama* yaşadığının bir göstergesidir.

Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Divan'ı incelendiğinde onun, önceki dönem Arap şairleri gibi Aruz veznini kullandığı, Esmâ ve Leylâ gibi meçhul bir sevgiliye hitap ettiği, atlâlâe ağladığı ve müsennaya hitap ettiği görülmektedir. Bu durum onun şiirlerinde üslubî tenâsın varlığını göstermektedir. Onun İmruülkays, Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Antera, Nâbiga el-Ca'dî ve Lebîd b. Rebîa gibi Câhiliye Dönemi; Hz. Ali ve Nâbiga el-Ca'dî gibi İslâm'ın İlk Dönemi; Ebu'l Atâhiye, Mutenebbî, Ebû Firâs el-Hamdânî, Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Salih b. Abdulkuddus, Ebû Nuvâs, Beşşâr b. Burd ve Ebû Temmâm gibi Abbâsîler Dönemi; İbnu'l-Fâriz ve İbn Senâilmûlk gibi Eyyûbîler Dönemi; Tuğrâî ve Bûsîrî gibi Memlûkler Dönemi şairlerinden etkilendiği görülmektedir. Bârûdî'nin şiirleri ile farklı dönemlerdeki şairlerin şiirleri arasında tenâs sanatının varlığı, kültürün devamlılığının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta ve onun edebî gücünü göstermektedir.

Arap edebiyatının Abbâsîlerden sonra çöküş dönemine girdiği ve 20. yüzyılda Nahda hareketiyle tekrar canlandığı iddia edilmektedir. Kültür ve medeniyetin devamlılığı göz önüne alındığında, önceki dönemlerden beslenmeyen bir hareketin birdenbire ortaya çıkmasının mümkün olmadığı bir gerçektir. Nahda hareketinin öncüsü olduğu kabul edilen Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Divan'ı incelendiğinde,

iddia edildiği gibi sadece Abbâsîler Dönemi şairlerinden değil, kendisinden önceki tüm dönem şairlerinden etkilendiği görülmektedir. Bu da Nahda hareketinin geçmiş dönemlerdeki edebiyatın ulaştığı seviyeden beslenerek devşirdiği güçle Modern Döneme etki edebildiğini göstermektedir.

Her ne kadar Abbâsîler'den sonraki şairlerle Bârûdî'nin şiirleri arasındaki tenâs sanatına dair örneklerin diğer dönemlere göre daha az olduğu görülse de bunun sebebi Abbâsîler'den günümüze kadar geçen dönemlerdeki çalışmaların az olması olabilir. Ancak tüm dönem şairlerinin şiirleri arasında tenâs sanatının varlığı, Nahda hareketinin sadece Abbâsîler Dönemi'nden etkilendiğine dair iddiaların bilimsellikten uzak siyasi bir iddia olduğunu göstermektedir. Bu iddianın harita üzerinde parçalanmış coğrafyayı zihinlerde de parçalanmaya götürdüğü değerlendirilmektedir.

Modern Arap edebiyatının beslendiği kaynakları tespit edebilmek için belki de Türklerin hâkimiyetinde olması nedeniyle kasıtlı olarak terk edilen ve çöküş dönemi olarak nitelenen Memlûkler ve Osmanlı Dönemi'ne ait edebî çalışmaların daha çok incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür çalışmalar yakın tarihin doğru ve tarafsız bir şekilde anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akkâvî, İn'âm Fevâl. *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî 'ulûmi'l-belâğa el-bedî' ve'l beyân ve'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Aktulum, Kubilây. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2. Basım, 2000.
- Alî b. Ebî Tâlib. *Dîvânu'l-İmâm Alî*. thk. Ne'im Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Âlu Cundî, Edhem. *A'lâmu'l-edeb ve'l-fenn*. Dımaşk: Matbaatu'l-İttihâd, 1958.
- 'Avnî, Hâmid. *el-Minhâcu'l-vâdih li'l-belâğa*. Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, ts.
- Bâherzî, Ebu'l-Hasen. *Dumyetu'l-kasr ve usratu ehli'l-'asr*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1414.
- Bârûdî, Mahmûd Sâmî. *Dîvânu'l-Bârûdî*. thk. Alî el-Cârim - Muhammed Şefik Ma'ruf. Beyrut: Dâru'l-Avde, 1998.
- Beşşâr b. Burd. *Dîvânu Beşşâr b. Burd*. nşr. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr. Kahire: Matbaatu Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1957.
- Bûsîri, Şerafeddîn Muhammed b. Saîd. *Burdetu'l-medîh*. Dâru't-Turâsi'l-Bûdilmî, ts.
- Curcânî, Abdulkâhir. *Delâilu'l-'câz fî 'ilmi'l-me'ânî*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 3. Basım, 1992.
- Dayf, Şevkî. *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsir fî Mısr*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 10. Basım, 1992.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî el-'Asru'l-Câhilî*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 11. Basım, ts.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî el-'Asru'l-'Abbâsiyyi'l-Evvel*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 8. Basım, ts.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî el-'Asru'l-İslâmî*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif bi Mısr, 7. Basım, ts.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî 'asru'd-duvel ve'l-imârât*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Arap Edebiyatında Bedîiyye Geleneği ve Suyûtî'nin Nazmu'l-Bedî Adlı Eseri*. Konya: Palet Yayınları, 2021.
- Dereli, Muhammed Vehbi. "İbn Raşîk el-Kayravânî ve Belâgat İlmine Etkisi". *Bilimname 2/* (2017), 287-316.

- Dereli, Muhammet Vehbi. Osmanlı Dönemi Bedîyyât Şairlerinden Âiše el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri. Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.
- Desûkî, Ömer. *Mahmûd Sâmî el-Bârûdî*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif bi Mısır, 1953.
- Doğan, Günay. *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil yayınları, 3. Basım, 2007.
- Durmuş, İsmail. "Nazîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazire>
- Ebu Firâs el-Hamdânî. *Dîvânu Ebî Firâs el-Hamdânî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1994/1414.
- Ebû Muhammed el-Hâris. *Buğyetu'l-bâhis 'an zevâidi musnedi'l-Hâris*. thk. Huseyn Ahmed Sâlih el-Bâkirî. Medine: Merkezu Hizmeti's-Sunne ve's-Sîrati'n-Nebeviyye, 1992/1413.
- Ebû Nuvâs. *Dîvânu Ebî Nuvâs bi rivâyeti's-Savlî*. thk. Behcet Abdulğafûr el-Hadîsî. Abu Dabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2010.
- Ebu'l-'Atâhiye. *Dîvânu Ebî'l-'Atâhiye*. Beyrut: Dâru Beyrût li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1986/1406.
- Ebu'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed. *el-Fevâid*. thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi. Riyad: Mektebetu'-Ruşd, 1412.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi' fi Târihi'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 2. Basım, 1986.
- Göçemen, Yakup. "Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin Şiirinde Özlem". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (Aralık 2020), 167-202.
- Görgün, Hilal. "Urâbî Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/urabi-pasa>
- Hadîdî, Ali. *Mahmud Sâmî el-Bârûdî şâ'iru'n-nahda*. Mektebetu'l-Enclu'l-Mısriyye, 2. Basım, 1969.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003/1424.
- Hamevî, İbn Hicce. *Hızânetu'l-edeb ve gâyetu'l-erab*. thk. 'İsâm Şikyû. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Yusuf es-Samîlî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Hatîb, Abdullah. *Sâlih b. Abdilkuddûs el-Basrî*. Basra: Dâru Menşûrât el-Basrî, 1967.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrahim. *Beyânu i'câzi'l-Kur'ân (Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'ân içinde)*. nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm. Kahire: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, 1986.
- Huseyn, Tâhâ. *Taklîd ve tecdîd*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2017.
- Husrî, Ebû İshak. *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, 1900.
- İbn Ma'sûm el-Medenî. *Envâru'r-rabi' fi envâi'l-bedî'*. thk. Şâkir Hâdî Şükr. Kerbelâ': Matba'atu'n-Nu'mân, 1968/1388.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414.
- İbn Vekî'. *el-Munsif li's-sâriki ve'l-mesrûki minh*. thk. Amr Halîfe b. İdrîs. Bingazi: Câmî'atu Kât Yunus, 1994.
- İbnu Senâi'l-Mülk. *Dîvânu İbni Senâi'l-Mülk*. Haydarabad: Matba'atu Dâirati'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1967/1387.
- İbnu'l-Esîr, Nasrullah b. Muhammed Ziyâuddîn. *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-sâ'ir*. thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tabâne. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İbnu'l-Fâriz. *Dîvânu İbni'l-Fâriz*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebû'l-Abbâs Abdullah. *el-Bedî' fi'l-bedî'*. Dâru'l-Cil, 1990.
- İmrü'l-Kays. *Dîvânu İmrü'l-Kays*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 4. Basım, 1984.
- İskenderî, Ahmed - 'Anânî, Mustafâ. *el-Vasît fi'l-edebi'l-'Arabî ve târihihi*. Kahire: Matba'atu'l-Ma'ârif, 1919.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî. *Subhu'l-a'sâ' fi sinâ'ati'l-inşâ'*. Beyrut: Dâru'l-

- Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 04 Nisan 2021. /ali
- Kâsım, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. *'Ulûmu'l-belâğa el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*. Trablus: el-Muessesetu'l-Ĥadîse li'l-Kitâb, 2003.
- Kazvîni, el-Hatîb. *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa el-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. thk. İbrâhîm Şemsu'd-Dîn. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2003/1424.
- Kefevî, Ebu'l-Beka Eyyûb b. Mûsâ. *el-Kulliyât mu'cem fî mustalahâti ve'l-furûk'l-luğavîyye*. thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısırî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2. Basım, 1419/1998.
- Koprâman, Kâzım Yaşar. *Mısır Memlûkleri Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Kristeva, Julia. *La Révolution du Langage Poétique*. Paris: Editions du Seuil, 1974.
- Kristeva, Julia. *Le Texte du Roman*. Mouton: The Hague, 1970.
- Kristeva, Julia. *Séméiotikè-Recherches Pour une Sémanalyse*. Paris: Éditions du Seuil, 1969.
- Kuşçu, Ayşe Dudu. *Eyyubi Devleti Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Lebîd b. Rebîa. *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *'Ulûmu'l-belâğa el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1993.
- Meydânî, Abdurrahman b. Hasan Habenneke. *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*. Dimaşk: Dâru'l-Ķalem, 1996.
- Mihail, Sa'd. Âdâbu'l-'Asr fî şu'arâi's-şâm ve'l-'Irâk ve Mısır. Kahire: Matba'atu'l-'İmrân, ts.
- Muğîz, Türkî. "et-Tenâssu fî muârazâtî'l-Bârûdî". *Mecelletu Ehbâsî'l-Yermûk "Silsiletu'l-Âdâb ve'l-Luğavîyyât"* 9/2 (1991), 85-154.
- Mutenebbî. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1983/1403.
- Mutevellî, Fehmî Abdulfettâh. *Fî şî'riyyeti'l-ihyâ' et-tenâssu fî şî'ri'l-Bârûdî*. Kahire: el-Heyetu'l-Âmmetu li Kusûri's-Sekâfe, 2015.
- Nâbîga el-Ca'dî. *Dîvânu'n-Nâbîğati'l-Ca'dî*. thk. Vâzîh es-Samed. Beyrut: Dâru Sâdır, 1998.
- Neccâr, Muhammed Recep. *Tevfîku'l-Hakîm ve'l-edebu's-şâ'bî enmâd mine't-tenâssî'l-fulklûrî*. Gize: 'Ayn li'd-Dirâse ve'l-Buhûsî'l-İnsânîyye ve'l-İctimâîyye, 2001.
- Ott, Brian - Walter, Cameron. "Intertextuality: Interpretive Practice and Textual Strategy". *Critical Studies in Media Communication* 17/4 (Aralık 2000), 429-446.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdilhâmîd. *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsir*. Kahire: Dâru'l-Muâsır, 1429-2008.
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.
- Sâhib b. 'Abbâd. *el-Kesf 'an mesâvii şî'ri'l-Mutenebbî*. thk. Muhammed Hasen Âlu Yâsîn. Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1965/1385.
- Sa'îdî, Abdulmute'âl. *Beğîyyetu'l-îdâh li-Telhîsî'l-Miftâh fî 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Mektebetu'l-Âdâb, 17. Basım, 2005.
- Savran, Ahmet. "İmruülkays b. Hucr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Mart 2021. /imruülkays-b-hucr
- Subkî, Bahaüddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkâfî. *'Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsî'l-Miftâh*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2003.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Nazmu'l-bedî' fî medhi hayri Şeff'*. thk. Ali Muhammed Muavvad - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Haleb: Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî bi Haleb, ts.
- Şahin, Ramazan. *Osman Bektaş el-Mevsîlî ve Şiiri*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2019.
- Şâyib, Ahmed. *Târîhu'n-nekâiz fî's-şî'ri'l-'Arabî*. Kahire: Mektebetu'n-Nahdatî'l-Mısıriyye, 2. Basım, 1954.
- Şeşen, Ramazan. *Eyyûbîler (1169-1260)*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
- Şeşen, Ramazan. *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983.
- Şeşen, Ramazan. *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Tabâne, Bedvî. *Mu'cemu'l-belâğati'l-'Arabîyye*. Cidde: Dâru'l-Menara, 1988.
- Takkûş, Muhammed Suheyl. *Târîhu'l-Eyyûbiyyîn fî Mısır ve Bilâdî's-Şâm ve İklîmî'l-Cezîra*.

- Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1999.
- Tasa, Muhammet. *Ahmed b. Şahin el-Kıbrısî ve Şiirleri*. Konya: Aybil Yayınları, 2014.
- Tasa, Muhammet. *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*. Konya, Adal Ofset., 2007.
- Tebrîzî, el-Hatîb. *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1994/1414.
- Tebrîzî, el-Hatîb. *Şerhu Dîvânî 'Antera*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1992/1412.
- Tepebaşılı, Fatih. *Edebiyat Bilimine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Tuğrâî. *Dîvânü't-Tuğrâî*. thk. Alî Cevât et-Tâhir - Yahyâ el-Cebûrî. Doha: Matba'atu'd-Dûhati'l-Hadîse, 2. Basım, 1986/1406.
- Yıldız, Ahmet. "Hafız İbrahim'in Şiirlerinde Türk İmajı". *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (Mart 2018), 195-212.
- Yıldız, Ahmet. "Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (31 Mart 2021), 379-413. <https://doi.org/10.33415/daad.803429>
- Yıldız, Ahmet. *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*. Konya: Palet Yayınları, 2017.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbâsiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 24 Mart 2021. /abbasiler
- Yûsî, Nûruddîn el-Hasen b. Mesud b. Muhammed el-. *Zehru'l-ekem fi'l-emsâli ve'l-hikem*. thk. Muhammed Hacı - Muhammed el-Ehđar. el-Mağrib: Dâru's-Seĸafe, 1981.
- Za'bî, Ahmed. *et-Tenâssu nazariyyen ve tatbikiyyen*. Amman: Muessesetu Ammûn li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2000.
- Zebîdî, Murtezâ. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Komisyon. Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zeydan, Corci. *Terâcimu meşâhiri's-şark fi'l-karni't-tâsi'a 'aşera*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012.
- Zuheyr b. Ebî Sulmâ. *Dîvânü Zuheyr b. Ebî Sulmâ*. thk. Alî Hasen Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1988/1408.